

Σχολή Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας

Τμήμα Βιοϊατρικών Επιστημών

Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών

Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία

Διδρυματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

Παιδαγωγικά μέσω Καινοτόμων Προσεγγίσεων, Τεχνολογίες και Εκπαίδευση

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Οι δυσκολίες της ένταξης των προσφυγόπαιδων σε χώρους προσχολικής αγωγής

POST GRADUATE THESIS

The difficulties of integrating refugees into preschools

ΟΝΟΜΑ ΦΟΙΤΗΤΗ(ΤΩΝ)/NAME OF STUDENTS

Μπελούκα Ειρήνη

Belouka Eirini

ΟΝΟΜΑ ΕΙΣΗΓΗΤΗ/NAME OF THE SUPERVISOR

Καρκαλούσος Πέτρος

Karkalousos Petros

ΑΙΓΑΛΕΩ/AIGALEO 2020

Faculty of Health and Caring Professions
Department of Biomedical Sciences
Faculty of Administrative, Financial and Social Sciences
Department of Early Childhood Education and Care

Inter-Institutional Post Graduate Program
Pedagogy through innovative Technologies and Biomedical approaches

POST GRADUATE THESIS

The difficulties of integrating refugees into preschools

BELOUKA EIRINI

17006

ebelouka@yahoo.gr

FIRST SUPERVISOR

KARKALOUSOS PETROS

SECOND SUPERVISOR

SOPIDOU VARVARA

AIGALEO 2020

Δήλωση περί λογοκλοπής

Με πλήρη επίγνωση των συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων, δηλώνω ενυπογράφως ότι είμαι αποκλειστικός συγγραφέας της παρούσας διπλωματικής εργασίας, για την ολοκλήρωση της οποίας κάθε βοήθεια είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται λεπτομερώς στην εργασία αυτή. Έχω αναφέρει πλήρως και με σαφείς αναφορές, όλες τις πηγές χρήσης δεδομένων, απόψεων, θέσεων και προτάσεων, ιδεών και λεκτικών αναφορών, είτε κατά κυριολεξία είτε βάσει επιστημονικής παράφρασης. Αναλαμβάνω την προσωπική και ατομική ευθύνη ότι σε περίπτωση αποτυχίας στην υλοποίηση των ανωτέρω δηλωθέντων στοιχείων, είμαι υπόλογος έναντι λογοκλοπής, γεγονός που σημαίνει αποτυχία στην διπλωματική μου εργασία και κατά συνέπεια αποτυχία απόκτησης Τίτλου Σπουδών, πέραν των λοιπών συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων. Δηλώνω, συνεπώς, ότι αυτή η διπλωματική εργασία προετοιμάστηκε και ολοκληρώθηκε από εμένα προσωπικά και αποκλειστικά και ότι, αναλαμβάνω πλήρως όλες τις συνέπειες του νόμου στην περίπτωση κατά την οποία αποδειχθεί, διαχρονικά, ότι η εργασία αυτή ή τμήμα της δεν μου ανήκει διότι είναι προϊόν λογοκλοπής άλλης πνευματικής ιδιοκτησίας.

Μπελούκα Ειρήνη

Ευχαριστίες

Ευχαριστίες θα ήθελα να εκφράσω σε όλους τους καθηγητές και καθηγήτριες με τους οποίους αλληλεπίδρασα στην πορεία των σπουδών μου στα παιδαγωγικά. Ο καθένας συνέβαλε με τον δικό του ξεχωριστό τρόπο, από τα προπτυχιακά μου χρόνια μέχρι και τα μεταπτυχιακά, πρώτα ως άνθρωπος και κατόπιν ως επιστήμονας, παιδαγωγός και εκπαιδευτικός.

Θερμές ευχαριστίες στους δυο επιβλέποντες μου τον κ. Πέτρο Καρκαλούσο και την κ. Βαρβάρα Σοπίδου, για την υποστήριξη και την καθοδήγησή τους σε όλη τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας πτυχιακής εργασίας.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα αποτυπώσω και στον αδελφό μου Απόστολο Μπελούκα για τα κίνητρα, τα πρότυπα, τη στήριξη και την αγάπη που μου προσφέρει.

Αφιέρωσεις

Στους γονείς μας...

Περίληψη

Ένα φαινόμενο που ταλανίζει την ελληνική κοινωνία τα τελευταία χρόνια είναι αδιαμφισβήτητα, η εισροή προσφύγων στη χώρα μας. Το σχολείο ως μικρογραφία της κοινωνίας μας είναι και θα πρέπει να είναι ο πρώτος αποδέκτης των αλλαγών, που πλέον είναι απαραίτητο να γίνουν και γίνονται. Ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης η χώρα μας αφουγκράζεται και συμμετέχει στα νέα δεδομένα που εμφανίστηκαν με τον μεγάλο αριθμό προσφυγόπουλων, που έρχονται σ' αυτήν. Η ένταξη των παιδιών αυτών στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας μας, απασχολεί καθημερινά τους εκπαιδευτικούς· σε όποια δομή και αν υπηρετούν. Και χρέος τους λοιπόν είναι η εξομάλυνση της διαδικασίας ένταξης, με εφόδια και νέες τεχνικές που θέλουν και πρέπει να αποκτήσουν.

Σκοπός: Διερεύνηση της εκπαιδευτικής πραγματικότητας στην Ελλάδα ως κράτος – μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ώστε να αναδειχθεί η αναγκαιότητα της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης ως αρωγός στην εξάλειψη των προβλημάτων που προκύπτουν με την ένταξη των προσφυγόπουλων στο ελληνικό σχολείο.

Μέθοδος: Ως μέθοδος χρησιμοποιήθηκε η βιβλιογραφική ανασκόπηση.

Συμπεράσματα: Το σημερινό σχολείο αλλάζει μορφή. Κι αυτό γιατί το απαιτούν οι καταστάσεις που διαμορφώνονται και τα νέα δεδομένα. Χρειάζεται λοιπόν να εκσυγχρονιστεί και να είναι «ανοιχτό» στο διαφορετικό στοιχείο. Οι εκπαιδευτές πρέπει να δρουν και ως διαμεσολαβητές με τα προσφυγόπουλα.

Abstract

Introduction: Greece over the last few years is being by the undisputed influx of refugees. School as a miniature of our society is and should be the first recipient of the mandatory changes that should be made. As a member of the European Union, our country is becoming a part of the new situation that has emerged with the large number of refugees moving to leave here. The integration of these children into the educational system of our country, concerns teachers every single day, whatever structure they serve. And their debt is to smooth the integration process, with supplies and new techniques that they want and need to acquire.

Purpose: Looking into today's the educational reality in Greece as a member - state of the European Union in order to highlight the necessity of multicultural education as aiding in the elimination of the problems arising from the integration of refugees in the Greek school.

Method: Literature research and critical review of the relevant information was used as the method.

Discussion: Today's school is being reshaped. The reason is the continuously changing environment and new data require this reform. In brief, it needs to be modernized and open to the different element and cultures. Finally, educators should also act as mediators with refugees.

Περιεχόμενα

Δήλωση περί λογοκλοπής	iv
Ευχαριστίες	vi
Αφιερώσεις	viii
Περίληψη	x
Abstract	xii
Συντομογραφίες	Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.
Κεφάλαιο 1	1
1.1. Εισαγωγή.....	1
1.2. Ελλάδα και προσφυγόπουλα.	3
1.3. Η ενσωμάτωσή τους στην ελληνική εκπαίδευση.	6
Κεφάλαιο 2	7
2.1. Σημαντικότερα προβλήματα προσφυγόπουλων στην εκπαίδευση.....	7
2.2. Σχολικοί παράγοντες	15
2.3. Σχετικές νομολογίες που κατοχυρώνουν προσφυγόπουλα.....	16
Κεφάλαιο 3	20
3.1. Ευρωπαϊκή Ένωση: Ενσωμάτωση και εκπαίδευση των προσφυγόπουλων.	20
3.2. Η Εκπαίδευση των προσφυγόπουλων σε χώρες της Ε.Ε.	24
3.3. Μοντέλα διαχείρισης της πολυπολιτισμικότητας στα σχολεία.....	26
Κεφάλαιο 4	29
4.1. Μέθοδοι εκπαίδευσης σε διαπολιτισμικό σχολικό περιβάλλον.....	29
4.2. Η ανάγκη της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών.....	32
Συμπεράσματα	36
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	38

Κεφάλαιο 1

1.1. Εισαγωγή

Σήμερα, το σχολείο και η εκπαίδευση, στην Ελλάδα, καθώς και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, έχουν αλλάξει. Δεν υπάρχει πλέον, μια ομοιογένεια, κι αυτό οφείλεται στις μεγάλες ροές προσφύγων – ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια - στη χώρα μας. Η ένταξη προσφυγόπουλων στο ελληνικό σχολικό περιβάλλον έχει μεταβάλει αισθητά την έννοια του σχολείου όπως το γνωρίζαμε παλιότερα. Όλα τα παιδιά, απ' όπου κι αν προέρχονται πρέπει να πάνε στο σχολείο και να μάθουν γράμματα. Αυτό, άλλωστε, είναι αναφαίρετο δικαίωμα του κάθε παιδιού και το κράτος πρέπει να σέβεται τα δικαιώματα του ανθρώπου. Δικαίωμα στη μάθηση έχουν και τα προσφυγόπουλα, που αποτελούν και μια πιο ευπαθή ομάδα, γιατί έχουν υποστεί τον ξεριζωμό, είναι μικρά σε ηλικία, έχουν περάσει από πολέμους ή άλλες καταστροφές στον τόπο τους και είναι ιδιαίτερα ευάλωτα.

Τώρα και οι εκπαιδευτικοί έχουν να αντιμετωπίσουν νέες, πρωτόγνωρες καταστάσεις. Η διαφορετικότητα, πλέον, αποτελεί την καθημερινότητα πολλών μαθητών, οι οποίοι έχουν να αντιμετωπίσουν νέες συνθήκες στο σχολικό τους περιβάλλον, όπως τα θέματα της μειονότητας, αλλά και να μάθουν να διδάσκουν σε ένα διαπολιτισμικό περιβάλλον, χρησιμοποιώντας πιο σύγχρονες μεθόδους. Πιο συγκεκριμένα, με τον όρο «μειονότητα» εννοούμε μια νέα ομάδα που δεν αποτελεί κυρίαρχη ομάδα μέσα σε μια νέα και δομημένη κοινωνία, που έχει τους δικούς της κανόνες (Δασκαλάκης, 2009). Συνήθως, η μειονότητα, αποτελείται από άτομα τα οποία έχουν βρεθεί εκτός συνόρων της χώρας καταγωγής τους και βρίσκονται σε ένα καινούργιο περιβάλλον, με άλλη κουλτούρα, συνήθειες, θρησκεία και κανόνες που τη διέπουν.

Η ένταξη των προσφυγόπουλων στην ελληνική πραγματικότητα είναι ένα σύνθετο φαινόμενο, σχετικά καινούργιο για τους πολίτες της χώρας μας, το οποίο άρχισε να λαμβάνει μεγάλες διαστάσεις τα τελευταία χρόνια. Τα προσφυγόπουλα, που προέρχονται από μετανάστες, οι οποίοι έχουν εγκαταλείψει την πατρίδα τους για συγκεκριμένους λόγους, όπως πολεμικές διαμάχες, ανήκουν πλέον σε μία ευάλωτη μειονότητα και έρχονται καθημερινά αντιμέτωπα με πολλά προβλήματα, που είναι δύσκολο να αντιμετωπίσουν. Οι λόγοι οι οποίοι οδήγησαν αυτούς τους ανθρώπους σε φυγή από τον τόπο τους είναι διαφορετικοί για τον καθένα: άλλοι μπορεί να έφυγαν για πολιτικούς ή οικονομικούς λόγους, άλλοι για να αναζητήσουν μία καλύτερη τύχη

και άλλοι λόγω πολεμικών συγκρούσεων ή διωγμό από τη χώρα τους.

Λέξεις – Κλειδιά: προσφυγόπουλα, σχολείο, ένταξη, διαπολιτισμική εκπαίδευση, εκπαιδευτικό σύστημα, νομολογίες, σχολικοί παράγοντες, παιδαγωγοί - εκπαιδευτικοί, κοινωνικές ανισότητες, τάξεις ένταξης, δικαιώματα παιδιών, ρατσισμός.

1.2. Ελλάδα και προσφυγόπουλα.

Όλα τα παιδιά του κόσμου ανεξαιρέτως έχουν δικαίωμα να μορφωθούν και να ενταχθούν σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα. Κατά συνέπεια, κάθε κράτος πρέπει να προστατεύει τους θεσμούς που αφορούν στην εκπαίδευση, όπως έχει κατοχυρωθεί από το ανάλογο δίκαιο που διέπει ξεχωριστά κάθε ευρωπαϊκό κράτος, αλλά και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Πιο συγκεκριμένα, κάθε κράτος – μέλος πρέπει να εφαρμόζει απαρέγκλιτα ό,τι λέει το Σύνταγμά του, παράλληλα με τις ανάλογες Διεθνείς Συμβάσεις που έχουν θεσπιστεί για τα δικαιώματα κάθε παιδιού, χωρίς διακρίσεις. Η πιο σημαντική διάταξη που προασπίζει τα δικαιώματά τους υπεγράφη το 1989 με τη Σχετική Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Σύμφωνα με αυτή, όλα τα παιδιά έχουν δικαίωμα στην εκπαίδευση, την ελευθερία, την υγεία, την ελεύθερη έκφραση, ίσες ευκαιρίες στη ζωή. Το 2019, σύμφωνα με στοιχεία του υπ. Παιδείας, ο αριθμός των προσφυγόπουλων που είχαν εγγραφεί σε σχολεία στη χώρα μας ήταν 12.480 (<https://www.unhcr.org/gr/>). Αυτός ο αριθμός, όπως είναι φυσικό, αναμένεται να αυξηθεί, διότι η εισροή προσφύγων συνεχίζεται.

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό τα παιδιά στο σχολικό περιβάλλον να λαμβάνουν ίσες ευκαιρίες για γνώση, να έχουν την ίδια εκπαίδευση, αλλά και να μπορούν να ζουν ειρηνικά με τους υπόλοιπους συμμαθητές, να τηρούν τους νόμους του σχολείου, να συμμετέχουν στις διάφορες δραστηριότητες μέσα στο πλαίσιο του σχολείου και να σέβονται τη διαφορετικότητα, τον πολιτισμό και τη θρησκεία των συμμαθητών τους, αλλά και συνανθρώπων τους γενικότερα. Σήμερα, μερικά σχολεία δέχονται μεγαλύτερο αριθμό προσφυγόπουλων από κάποια άλλα, και χρειάζονται ειδικές υποδομές, κατάλληλη υποστήριξη για να τα καταφέρουν.

Το ελληνικό σχολείο δέχεται κι αυτό αρκετές ροές προσφύγων και πρέπει να τηρεί τους νόμους ώστε όλα τα παιδιά να νιώθουν ασφάλεια, αλλά και ότι είναι αποδεκτά σε όλους μέσα στην κοινότητα ενός σχολείου. Διαφορετικά, ο αποκλεισμός τους μπορεί να επιφέρει πολλές αρνητικές συνέπειες όχι μόνο μέσα στο σχολείο, αλλά και στην ευρύτερη κοινωνία. Υπάρχει σχετική έκθεση της Ε.Ε. για την ανάλογη στήριξη των παιδιών αυτών, που είναι πρόσφυγες μαζί με τις οικογένειές τους και εκτοπίστηκαν από τον τόπο τους. Πιο συγκεκριμένα, το αρμόδιο υπουργείο έχει θεσπίσει μία σειρά από μέτρα και κανόνες που αφορούν στο θέμα των προσφυγόπουλων. Όπως για παράδειγμα έχουν δημιουργηθεί ειδικά κατασκευασμένοι και κατάλληλοι χώροι για να δέχονται τα παιδιά αυτά κατά την άφιξή τους στη χώρας μας, εφόσον υπάρχουν κενές αίθουσες στα σχολεί-

α.

Σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία, οι πρόσφυγες με τα παιδιά τους που ήρθαν στη χώρα μας, από διάφορα κράτη, όπως η Συρία και άλλα, στις αρχές του 2019, φτάνουν –σύμφωνα με επίσημα στοιχεία- τους 60.000. Σε αυτό τον αριθμό μεταναστών, υπολογίζεται ότι από τα προσφυγόπουλα που φτάνουν εδώ, τα 2.800 παίρνουν μέρος σε χρηματοδοτούμενα από την Ευρωπαϊκή Ένωση προγράμματα για την εκπαίδευση (<https://www.unhcr.org/gr/>). Πρέπει να σημειωθεί ότι όλα τα προσφυγόπουλα που με οποιονδήποτε τρόπο φτάνουν στη χώρα μας, είτε έφτασαν μόνα τους είτε με τους γονείς τους, είτε παράνομα είτε όχι, το κράτος έχει υποχρέωση να παράσχει σε αυτά τα παιδιά την απαιτούμενη μόρφωση. Αυτό, άλλωστε, είναι αναφαίρετο δικαίωμα, που εντάσσεται στο πλαίσιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και στα δικαιώματα του παιδιού, που έχουν θεσπιστεί σε διεθνείς συμβάσεις από τα αρμόδια όργανα της Ε.Ε. Ωστόσο, η εκπαίδευση σήμερα είναι μία αρκετή σύνθετη υπόθεση, κι αυτό λόγω της ένταξης μεγάλων ροών στη χώρα μας από προσφυγόπουλα.

Πρέπει, ωστόσο, να διευκρινιστεί και η διαφορά μεταξύ προσφύγων και μεταναστών. Για παράδειγμα, ο πρόσφυγας έχει εκδιωχθεί από τη χώρα του (π.χ., λόγω πολιτικών, οικονομικών ή πολεμικών καταστάσεων που επικρατούν εκεί. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, τα τελευταία χρόνια αποτελεί η Συρία). Ο μετανάστης, από την άλλη πλευρά, έχει εγκαταλείψει τον τόπο του για προσωπικούς λόγους και φυσικά με δική του απόφαση.

Η διαφορά τους των δύο αυτών κατηγοριών έχει ιδιαίτερη σημασία και πρέπει κάθε πολίτης να τη γνωρίζει. Για παράδειγμα, οι πρόσφυγες προστατεύονται από διεθνείς και ευρωπαϊκές σχετικές συμβάσεις που τους αφορούν (Σύμβαση της Γενεύης).

Πρέπει να σημειωθεί, επίσης, ότι όσοι έρχονται στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια έχουν αρκετές διαφορές, είτε θρησκευτικές είτε πολιτιστικές, γλώσσας, κουλτούρας. Κάποιοι από αυτούς είναι άνθρωποι που έχουν υποστεί πόλεμο, βία ή και άλλες άσχημες καταστάσεις. Για τους περισσότερους από αυτούς πρέπει να ακολουθηθούν συγκεκριμένες διαδικασίες, για να βρουν τόπο να μείνουν, αλλά και να μάθουν μια νέα γλώσσα και τους θεσμούς ενός νέου κράτους. Όλα αυτά καθώς και άλλα ζητήματα που προκύπτουν με τους πρόσφυγες είναι πολύ σημαντικά θέματα, που χρειάζονται ιδιαίτερους χειρισμούς για να υπάρξει μία ομαλότητα στην κοινωνία.

Τα δικαιώματα των προσφύγων έχουν κατοχυρωθεί με την ανάλογη Σύμβαση

που υπογράφηκε το 1951 από τα Η.Ε. στη Γενεύη. Σύμφωνα με αυτή, πρόσφυγας θεωρείται κάθε άνθρωπος ο οποίος έχει εγκαταλείψει τη χώρα του, λόγω διάφορων δυσμενών συγκυριών, όπως για παράδειγμα εχθροπραξίες, πραξικοπήματα και δεν μπορεί να προστατευτεί από το κράτος του. Οι πρόσφυγες, όμως, έχουν και υποχρεώσεις, όπως να τηρούν τους νόμους του κράτους στο οποίο έχουν βρεθεί και να σέβονται τους κανονισμούς που τους αφορούν για τη διαμονή τους κ.λπ. και θεωρούνται πολίτες μιας χώρας.

Υπολογίζεται ότι ο 2014, σε όλο τον κόσμο, οι άνθρωποι που εκτοπίστηκαν από τον τόπο τους ήταν 19,5 εκατ. περίπου. (<https://www.unhcr.org/gr/>). Με τη σύμβαση στη Γενεύη προστατεύονταν αυτοί οι άνθρωποι και έχουν ίσες ευκαιρίες στην ελευθερία, τη θρησκεία, την εργασία, την παιδεία, τη μετακίνηση, όπως έχουν και οι υπήκοοι αλλοδαποί ενός κράτους. Επισημαίνουμε, επίσης, ότι με σχετική ρήτρα, επισημαίνεται ποια άτομα δεν καλύπτονται με τα παραπάνω δικαιώματα της Γενεύης, όπως π.χ., άτομα που έχουν διαπράξει κάποιο έγκλημα.

1.3. Η ενσωμάτωσή τους στην ελληνική εκπαίδευση.

Η ελληνική εκπαίδευση σήμερα έχει να αντιμετωπίσει νέους ρόλους και να υιοθετήσει νέες τακτικές. Κι αυτό λόγω των πολλών προσφύγων που έχουν φτάσει στη χώρα μας. Για παράδειγμα, πρέπει να φροντίσει για την ομαλή προσαρμογή τους στο σχολικό περιβάλλον, καθώς και μέσα στην κοινωνία. Κάτι που είναι πολύ δύσκολο γι' αυτούς, γιατί πρέπει να προσαρμοστούν σε νέες καταστάσεις και δεδομένα.

Η εκπαιδευτική ένταξη ουσιαστικά είναι η διαδικασία με την οποία τα προσφυγόπουλα εκπαιδεύονται σε ένα νέο σχολικό περιβάλλον (Biklen, 1983). Είναι σαφές πως η ομαλή ένταξή τους στο σχολικό περιβάλλον είναι ιδιαίτερα σημαντική, όχι μόνο για τα ίδια τα παιδιά και για τη μόρφωσή τους, αλλά και για τη θετική προσαρμογή τους στο νέο κοινωνικό περιβάλλον τους. Όπως για παράδειγμα, στη χώρα μας υπάρχουν ήδη σχετικά προγράμματα, όπως π.χ. για την εκπαίδευση παιδιών που ανήκουν σε μουσουλμανικές οικογένειες. Επίσης, το 2016, το αρμόδιο Ελληνικό υπουργείο δημιούργησε ειδικές τάξεις (τις λεγόμενες τάξεις υποδοχής), όπου τα προσφυγόπουλα να μπορούν να μάθουν αρχικά τη γλώσσα και κάποιες αρχές σε βασικά μαθήματα, ώστε να μπορούν αργότερα να μπουν στις τάξεις του σχολείου μαζί με τους Έλληνες μαθητές. Αυτές οι «νέες» τάξεις έγιναν για συγκεκριμένα δημοτικά σχολεία, τα οποία διέθεταν κάποιες κενές τάξεις, οι οποίες διαρκούν για ένα χρόνο για τα παιδιά που εντάσσονται σε αυτές.

Αποτελούν ένα μεταβατικό στάδιο, πριν τα προσφυγόπουλα ενταχθούν στο κανονικό σχολείο για να φοιτήσουν μαζί με τους Έλληνες μαθητές. Σε αυτές τις τάξεις «μετάβασης» διδάσκεται η ελληνική γλώσσα (σε εντατικούς ρυθμούς), καθώς και μια άλλη σειρά από μαθήματα, καθώς και έχουν και απλοποιημένες ασκήσεις για το σπίτι για να εξασκηθούν και να μπορέσουν να προχωρήσουν γρηγορότερα. Επίσης, οι δάσκαλοι των τάξεων αυτών δίνουν στους μαθητές τους και φωτοτυπίες με συγκεκριμένα θέματα και ασκήσεις που πρέπει να μάθουν. Οι τάξεις χωρίζονται σε επίπεδα για αρχάριους και προχωρημένους. Αφού τελειώσουν τη μάθησή τους στις τάξεις αυτές, οι μαθητές μετά μπαίνουν στις κανονικές τάξεις του σχολείου.

Κεφάλαιο 2

2.1. Σημαντικότερα προβλήματα προσφυγόπουλων στην εκπαίδευση.

Στην εκπαίδευση, τα προσφυγόπουλα που για πρώτη φορά έρχονται σε έναν ξένο τόπο, αναπόφευκτα έρχονται αντιμέτωπα με πολλές δυσκολίες, αλλά και με την αλληλεπίδρασή τους με τους συμμαθητές τους, καθώς και με το δάσκαλό τους. Στην κλασική εκπαίδευση όπως τη γνωρίζαμε μέχρι πριν από λίγα χρόνια, για παράδειγμα, υπήρχαν συγκεκριμένοι κανόνες, συμπεριφορές και ρόλοι μέσα στο σχολικό περιβάλλον. Σήμερα, η εκπαίδευση εκσυγχρονίζεται, αλλάζει και έχει ως στόχο τη διαπολιτισμικότητα. Γίνεται πιο ανοιχτή, σύγχρονη και απαιτεί άνοιγμα των οριζόντων και των μαθητών, αλλά και των δασκάλων. Τώρα, πλέον, ο κάθε μαθητής πρέπει να μάθει πώς να συνεννοείται με τους άλλους συμμαθητές του, που μπορεί να έχουν διαφορετική θρησκεία, κουλτούρα, να μιλούν διαφορετική γλώσσα και να έχουν άλλες συνήθειες. Πέρα από αυτό, ο μαθητής σήμερα πρέπει να αναπτύσσει και τις σωστές διαπροσωπικές σχέσεις με τον δάσκαλό του. (Αναγνωστοπούλου 2005). Οι δυσκολίες που προκύπτουν μέσα από τη διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι πολλές, πολύπλοκες και απαιτούν ανάλογες εφαρμογές. Οι βασικότερες από αυτές τις δυσκολίες είναι η ξένη γλώσσα, που δεν τη γνωρίζουν, το εκπαιδευτικό σύστημα και η λειτουργία του, η αποδοχή τους από τους υπόλοιπους μαθητές, η διαφορά της θρησκείας, των εθίμων, η περιθωριοποίηση, καθώς και μία σειρά από άλλα μικρότερα ή μεγαλύτερα προβλήματα που δυσκολεύουν τη ζωή τους. (Γκότοβος, 2002).

Διαφορετική Γλώσσα. Ένα ίσως από τα μεγαλύτερα προβλήματα που έχουν να αντιμετωπίσουν τα προσφυγόπουλα μέσα στο σχολείο, αλλά και στην κοινωνία όταν έρχονται σε ένα ξένο γί' αυτούς κράτος είναι η ελληνική γλώσσα. Κάτι που τους δυσκολεύει και στη μάθησή τους στο σχολείο, αλλά και στον κοινωνικό τους περίγυρο. Έχει διαπιστωθεί ότι τα προσφυγόπουλα συνεχίζουν να μιλούν τη δική τους γλώσσα με ομοεθνείς τους, με τα μέλη των οικογενειών τους, με αποτέλεσμα να μην κάνουν καμία προσπάθεια να εντρυφήσουν στη νέα γλώσσα. Αν και για τα παιδιά αυτά είναι σημαντικό να μιλούν και τη δική τους γλώσσα, το σχολείο πρέπει να τους δώσει τα κατάλληλα ερεθίσματα ώστε να οικειοποιηθούν και τα ελληνικά. Έτσι θα μπορέσουν και να προχωρήσουν και να προοδεύσουν στο σχολείο, αλλά και να συνεννοηθούν και να αλληλοεπιδράσουν με συνομηλίκους τους στις ευρύτερες παρέες τους εκτός σχολείου. Για να δώσει το σχολείο τις κατάλληλες προϋποθέσεις ώστε οι νεοφερμένοι αυτοί μαθητές να ενταχθούν καλύτε-

ρα, θα πρέπει παράλληλα με την κυρίαρχη γλώσσα να γίνεται εκμάθηση και της μητρικής τους γλώσσας. Όσον αφορά στην ελληνική γλώσσα, μπορεί να διδάσκεται χρησιμοποιώντας, για παράδειγμα, βιβλία που θα είναι προσαρμοσμένα στον νέο τρόπο ζωής τους (Γεωργογιάννης, 2004). Η μητρική τους γλώσσα μπορεί να διδάσκεται ως ένας τρόπος για να μην νιώθουν ότι έχουν αποκοπεί εντελώς από τον τόπο τους, την κουλτούρα και τα βιώματά τους. Διότι πολλοί μαθητές έχουν να αντιμετωπίσουν δύο διαφορετικές καταστάσεις: έχουν ήδη μάθει να λειτουργούν σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον και στην κοινωνία, όπως αυτήν την ήξεραν στον τόπο τους και στην καινούργια πραγματικότητα. Πρέπει να μάθουν, πλέον, να διαβιούν μέσα από νέους κανόνες, με άλλες αντιλήψεις και αξίες, αλλά και να σέβονται και να τηρούν όπως πρέπει τους όρους που διέπουν τη νέα τους «κατοικία».

Ο πρόσφυγας μαθητής όταν έχει φύγει από τη χώρα του και έρχεται σε ένα άλλο περιβάλλον έχει να αντιμετωπίσει πολλά θέματα ανασφάλειας, ίσως και αποκλεισμού από τους γηγενείς μαθητές. Ιδιαίτερα όταν δεν ξέρει να χρησιμοποιήσει και την ελληνική γλώσσα, οδηγείται πιο εύκολα στην περιθωριοποίηση. Κατά συνέπεια, μπορεί να απομονώνεται και να μην ενδιαφέρεται να μάθει και να αποκλείεται από διάφορες διαδικασίες της εκπαίδευσης. Όλα αυτά όμως είναι πολύ σημαντικά, διότι ειδικά στα πρώτα χρόνια της εκπαίδευσης, διαμορφώνεται και ο χαρακτήρας του ανθρώπου, αλλά και είναι η ηλικία που η μητρική γλώσσα παίζει καθοριστικό ρόλο στη μετέπειτα πορεία του ατόμου. Η συναισθηματική πρόοδος και η συναισθηματική ισορροπία ενός παιδιού είναι άμεσα συνυφασμένη με την ανάπτυξή του κοινωνικά και πνευματικά (Κανακίδου κ.ά, 1998). Σύμφωνα με έρευνες, τα παιδιά προσφύγων αδυνατούν να καταλάβουν την ελληνική γλώσσα και τον προφορικό λόγο και αυτό τους αφήνει πίσω στα μαθήματα και στην πρόοδο. Ενώ ο Έλληνας μαθητής, που κατέχει τη γλώσσα γιατί είναι η μητρική του, μπορεί να έχει πολύ καλύτερη απόδοση στο σχολείο, να έχει καλύτερη συναναστροφή με τους συμμαθητές τους, να κατανοεί την παράδοση των μαθημάτων, αλλά και να μπορεί να συνεννοηθεί με το δάσκαλό του: όπως να εκφράσει απορίες, να κάνει ερωτήσεις, να προτείνει μία ιδέα του ή απλά να δείξει στο δάσκαλο ότι κατέχει το μάθημα και μπορεί να πάρει έναν καλό βαθμό.

Από την άλλη πλευρά, τα προσφυγόπουλα μειονεκτούν σημαντικά έναντι των Ελλήνων μαθητών. Πρέπει να σημειωθεί, επίσης, ότι εκτός από τη δυσκολία της γλώσσας στην εκμάθηση, τα προσφυγόπουλα έχουν να αντιμετωπίσουν και ένα νέο περιβάλλον.

Δηλαδή, πρέπει να ξεχάσουν ό,τι είχαν μάθει στη χώρα τους και να μάθουν να λειτουργούν μέσα σε ένα νέο περιβάλλον, σύμφωνα με νέους όρους και κανόνες. Ακόμη κι αν είναι ήδη στη χώρα μας για πάνω από ένα ή δύο χρόνια, βρίσκονται αντιμέτωπα με πολλά προβλήματα καθημερινά. Κι αυτό διότι τέτοιου είδους θέματα δεν είναι δυνατόν να εξαλειφθούν ή να μειωθούν από τη μια στιγμή στην άλλη.

Η ελληνική γλώσσα δεν είναι και μία εύκολη γλώσσα που μαθαίνεται γρήγορα. Χρειάζεται πολλή δουλειά, αλλά και αρκετός χρόνος, ώστε τα προσφυγόπουλα να τη μάθουν αρκετά καλά, ώστε να μην υστερούν σε σύγκριση με τους μαθητές στη χώρα μας. Όταν ο ξένος μαθητής δεν μπορεί να εκφραστεί καλά, μπορεί εύκολα να οδηγηθεί στο περιθώριο ή να δέχεται και μία αρνητική ή ακόμη και επιθετική συμπεριφορά από τους ντόπιους συμμαθητές του. Συνεπώς, όλα αυτά τους δημιουργούν θέματα απόρριψης, κατωτερότητας και από τους Έλληνες μαθητές αλλά και από το γενικότερο σύστημα της εκπαίδευσης στη χώρα μας (Γεωργογιάννης, 2009).

Προβλήματα στην ανάγνωση. Δεν είναι μόνο η κατανόηση της γλώσσας που δεν κατέχουν τα προσφυγόπουλα, αλλά δεν μπορούν και να διαβάσουν σωστά – τα ελληνικά κείμενα τους φαίνονται ιδιαίτερα δύσκολα. Άλλωστε, δυσκολίες αντιμετωπίζουν και οι μαθητές της χώρας μας στις πρώτες τάξεις του σχολείου, πολύ δε περισσότερο οι ξένοι μαθητές. Συνεπώς, ο ξένος μαθητής είναι λογικό να αντιμετωπίζει ακόμη περισσότερα προβλήματα στην ανάγνωση, διότι έρχεται από μία άλλη χώρα, έχει μάθει να ανταποκρίνεται στη δική τους γλώσσα και φυσικά ακόμη και αν δεν έχει μάθει να διαβάζει παντού βλέπει τη γραφή και τα γράμματα της χώρας του. Άρα, όταν έρχεται εδώ, για να μπορέσει να φτάσει σε ένα καλό επίπεδο ανάγνωσης ή και γραφής της γλώσσας μας, θα πρέπει να διαβάσει αρκετά για πολύ χρονικό διάστημα, να εξασκεί καθημερινά την ανάγνωση και τη γραφή. Διαφορετικά, δεν θα μπορέσει να εγκλιματιστεί στο σχολικό περιβάλλον και αυτό δεν θα έχει καλές συνέπειες για τον μαθητή.

Πρέπει να σημειωθεί επίσης πως στους αλλοδαπούς πρέπει να προσφέρονται διαφορετικά βιβλία ή να διαβάζουν ευκολότερα κείμενα απ' ό,τι οι μαθητές της χώρας μας. Διότι το επίπεδό τους είναι πιο χαμηλό στην ανάγνωση. Επιπλέον, όταν τα προσφυγόπουλα καθυστερούν να διαβάσουν ή δεν μπορούν να καταλάβουν τα ελληνικά γράμματα, αναγκαστικά όλη η τάξη μένει πίσω. Αυτό δεν συνάδει με την πρόοδο, δεν προάγει τη συναγωνιστικότητα μεταξύ των μαθητών μιας τάξης και, κατ' επέκταση, δεν μπορεί να

σημειωθεί πρόοδος στα μαθήματα. Έτσι, λοιπόν, αφού δεν μπορούν να αφομοιώσουν την ύλη που διδάσκεται στην τάξη και να προχωρήσουν, μένουν στο περιθώριο από τους υπόλοιπους μαθητές και αναγκαστικά απομονώνονται (Δαμανάκης, 2002).

Ψυχολογικά Προβλήματα. Συνήθως όλα τα παιδιά στην πρώτη τάξη του σχολείου αντιμετωπίζουν προβλήματα προσαρμογής και αρκετές φορές νιώθουν στρες και πίεση. Κατά συνέπεια, το πρόβλημα οξύνεται πολύ περισσότερο, όταν προσφυγόπουλα εντάσσονται σε μια νέα γι' αυτά τάξη, σε μία ξένη χώρα, σε ένα νέο περιβάλλον και σε μία γλώσσα που ενδεχομένως δεν γνωρίζουν καθόλου. Πρέπει να σημειωθεί ότι η μετανάστευση σε μία άλλη χώρα, με διαφορετικά ήθη και έθιμα, αποτελεί κυρίως για τα παιδιά μία πολύ επίπονη διαδικασία, η οποία μπορεί να τους προκαλέσει πολλά ψυχολογικά προβλήματα. Για παράδειγμα, η διαδικασία να προσαρμοστούν, να γνωρίσουν νέους συμμαθητές με διαφορετικό τρόπο αντίληψης, να βρίσκονται σε μία τάξη που αποτελούν τη μειονότητα και μπορεί τα άλλα παιδιά να μην τα αποδέχονται μπορεί να τους δημιουργήσει σημαντικά τραύματα, όπως στρες, φόβο, ανασφάλεια, αναστάτωση, ανησυχία και πολλά άλλα. Άλλωστε, η προσαρμογή γενικά είναι μία δύσκολη διαδικασία, πολύ περισσότερο για τα προσφυγόπουλα. Κι αυτό διότι έρχονται σε ένα άγνωστο γι' αυτά σχολικό περιβάλλον κι έχουν να αντιμετωπίσουν πολλά προβλήματα, γιατί ουσιαστικά μέσα τους συγκρούονται δύο κόσμοι.

Έχει διαπιστωθεί ότι τα περισσότερα προσφυγόπουλα υφίστανται μεγάλη πίεση και έχουν υψηλά ποσοστά άγχους και ανασφάλειας κυρίως γιατί νιώθουν μειονεκτικά προς τους υπόλοιπους μαθητές. Με αποτέλεσμα να μην μπορούν να συγκεντρωθούν στα μαθήματά τους, να αποσπάται εύκολα η προσοχή τους και να μην μπορούν να τα καταφέρουν. Δηλαδή, οδηγούνται στην αποτυχία μέσα στο σχολείο, που αυτό αργότερα θα έχει αντίκτυπο και στη μετέπειτα ζωή τους. Γι' αυτό, άλλωστε, είναι και πολύ σημαντικός ο τρόπος που θα γίνει η προσαρμογή τους στις αίθουσες και πώς θα τους υποδεχθούν οι συμμαθητές τους, αλλά ποιος θα είναι ο γενικότερος τρόπος εκπαίδευσής τους. (Δαμανάκης, 2004). Στην περίπτωση τους, κρίνεται σημαντικό η εκπαίδευση να μη δίνει μόνο βάση στον τρόπο διδασκαλίας και αν θα αφομοιώσουν εύκολα τη διδακτέα ύλη, αλλά οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να στέκονται δίπλα σε αυτά τα παιδιά, βοηθώντας τους να αποτελέσουν μέρος του συνόλου του σχολείου και να συμμετέχουν στην τάξη και στις υπόλοιπες σχολικές δραστηριότητες.

Επιπλέον, τα παιδιά αυτά μπορούν να βοηθηθούν πολύ περισσότερο αν υπάρχει ένας ψυχολόγος στο σχολείο. Κι αυτό διότι ο ψυχολόγος θα μπορούσε να παρέχει στήριξη στα παιδιά αυτά, ώστε να έχουν πιο ομαλή μετάβαση. Κυρίως θα μπορούσε να βοηθήσει τα παιδιά που έχουν αυξημένο στρες, που βρίσκονται στο περιθώριο και φυσικά αυτά που περνούν κάποιο μεταβατικό στάδιο στη ζωή τους. Όπως όταν έρχονται από μία άλλη χώρα, ή έχουν αλλάξει χώρα με βίαιο τρόπο, γαλουχήθηκαν με διαφορετικές αξίες, άλλους κανόνες, με διαφορετικά ήθη και έθιμα, αλλά και παιδιά που έχουν έρθει μόνα τους (ασυνόδευτα) στη χώρα μας. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό οι μαθητές αυτοί να δεχθούν κάποιου είδους υποστήριξης, διαφορετικά δεν θα μπορέσουν να ενταχθούν στο νέο τους περιβάλλον και αυτό θα έχει πολλές επιπτώσεις στην απόδοσή τους, στη ψυχολογική τους κατάσταση, αλλά και στη ζωή τους γενικότερα μέσα στο πλαίσιο μιας νέας γι' αυτούς κοινωνίας. (Χατζηχρήστου κ.ά., 2013). Άλλωστε, η υιοθέτηση νέων γι' αυτούς κανόνων και προτύπων, αλλά και η απόκτηση μιας ξένης γλώσσας και η αποδοχή μιας νέας κουλτούρας και ταυτότητας είναι στάδια απ' όπου πρέπει να περάσουν τα παιδιά αυτά, τα οποία όμως μπορεί να τα μπερδέψουν και έχουν έντονο στρες.

Προβλήματα Μειονότητας και Ρατσισμού. Η κάθε είδους διάκριση και διαφοροποίηση μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα κατωτερότητας και μειονότητας, ιδιαίτερα στα μικρά παιδιά. Τα προσφυγόπουλα έρχονται αντιμέτωπα και με προβλήματα όπως η απόρριψη και ο ρατσισμός. Οι Έλληνες μαθητές, για παράδειγμα, δεν είναι εύκολο να δεχθούν το «νέο στοιχείο» μέσα στους κόλπους της τάξης και σε ορισμένες περιπτώσεις η αντιμετώπισή τους απέναντι στα προσφυγόπουλα είναι αρνητική. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι τα μικρά παιδιά, στις πρώτες τάξεις του σχολείου και όχι μόνο, δυσκολεύονται αρκετά να δεχθούν τη διαφορετικότητα, γιατί δεν θέλουν να αλλάξει το περιβάλλον γύρω τους. Κατά συνέπεια, τα προσφυγόπουλα νιώθουν ότι δεν γίνονται αποδεκτά και στην πλειοψηφία τους οδηγούνται στην απομόνωση. Υπάρχουν και οι περιπτώσεις που μπορεί να δείξουν μια πιο επιθετική και ανάρμοστη συμπεριφορά και μέσα στην τάξη και στην κοινωνία. (Γεωργογιάννης, 2009).

Είναι λογικό ότι η ανομοιογένεια μέσα σε μία σχολική τάξη μπορεί να επιφέρει διαμάχες και συγκρούσεις μεταξύ των γηγενών μαθητών και των προσφυγόπουλων (άλλοτε εντονότερες και άλλοτε πιο ήπιες συγκρούσεις). Παρ' όλα αυτά, τα προβλήματα αυτά υφίστανται και αν δεν αντιμετωπιστούν με το σωστό τρόπο και εγκαίρως από τους

δασκάλους ή από την ηγεσία του σχολείου, μπορεί να δημιουργήσουν δυσμενείς καταστάσεις στη σχολική μονάδα. Οι περιπτώσεις αυτές μπορεί να γίνουν ακόμη χειρότερες όταν επεμβαίνουν μερικοί γονείς και προσπαθούν να πείσουν τους εκπαιδευτικούς ή τους αρμόδιους να κάνουν κάποιες αλλαγές στις τάξεις που τους υποδεικνύουν οι ίδιοι, ώστε να μην έχουν τα παιδιά τους προβλήματα. (Παπανικολάου, 2014).

Το σχολείο, λοιπόν, χρειάζεται να παρεμβαίνει ώστε να μειωθούν αυτά τα θέματα μέσα σε ένα πολυπολιτισμικό σχολικό περιβάλλον. Όλοι οι μαθητές πρέπει να νιώθουν ασφάλεια στο σχολείο τους, να βρίσκονται μέσα σε ένα ποιοτικό περιβάλλον, και να πηγαίνουν για να μορφωθούν, αλλά και να αναπτύξουν πτυχές του χαρακτήρα τους, που θα τους ενδυναμώσει και θα τους βοηθήσει να προοδεύσουν στη ζωή τους. Επίσης, οι αρμόδιοι στο σχολείο πρέπει να αποβάλλουν από την εκπαίδευση περιστατικά ρατσισμού, που με κανέναν τρόπο δεν προάγουν την ποιοτική και ουσιαστική εκπαίδευση. Σε κάθε σχολείο, όλοι οι μαθητές πρέπει να νιώθουν περήφανοι που φοιτούν στο συγκεκριμένο σχολείο, να αναπτύσσουν δημιουργικές και ωραίες σχέσεις με τους συμμαθητές τους και να παίρνουν ηθικές αξίες, που θα τους βοηθήσουν και αργότερα στη ζωή τους.

Επιπλέον, το σχολείο πρέπει να προάγει ένα περιβάλλον όπου κάθε παιδί να μην αισθάνεται μειονεκτικά λόγω τις καταγωγής του – δεν πρέπει, δηλαδή να υπάρχουν φυλετικές διακρίσεις. Κι αυτό διότι υπάρχουν και κάποιες θεωρίες που προωθούν την έννοια της φυλής. Δηλαδή, ότι η ανωτερότητα ή η κατωτερότητα μιας φυλής στην οποία ανήκει ένας άνθρωπος κληροδοτείται και στον ίδιο. (Παπανικολάου, 2014).

Τέτοιου είδους προκαταλήψεις, ιδιαίτερα μέσα σε μία σχολική μονάδα, δεν πρέπει να υπάρχουν. Η μείωση των εκδηλώσεων φαινομένων ρατσισμού αποτελεί έναν στόχο, ο οποίος μπορεί να επιτευχθεί μέσα από συγκεκριμένες εκπαιδευτικές και κοινωνικές μεθόδους και στρατηγικές. Με αυτόν τον τρόπο, οι μαθητές στο σχολικό περιβάλλον, αλλά και ως πολίτες στην κοινωνία μπορεί να επαναπροσδιορίσουν τη συμπεριφορά και τις πράξεις τους.

Η αλήθεια είναι ότι ο ρατσισμός δεν είναι εύκολο να εξαλειφθεί, πολύ δε περισσότερο μέσα σε ένα σχολικό περιβάλλον, που τα παιδιά δεν μπορούν να εξοικειωθούν γρήγορα με το ξένο στοιχείο. Όμως, μέσα από συστηματικές προσπάθειες, τους κατάλληλους χειρισμούς και ανάλογες μεθόδους προσέγγισης, σε πολλούς τομείς, μπορεί να μειωθεί το φαινόμενο αυτό και να μην υπάρχουν τέτοιου είδους κρούσματα μέσα σε σχολικές μονάδες, αλλά ούτε και στην κοινωνία. Για παράδειγμα, η χρήση διαπολιτι-

σμικού υλικού μέσα στα σχολεία είναι ένα μόνο στοιχείο, που από μόνο του δεν μπορεί να επιφέρει μεγάλες διαφορές. Για να εκλείψουν τέτοιου είδους διακρίσεις προϋπόθεση είναι η παρέμβαση σε επίπεδο θεσμών ή μεταρρύθμιση των κανόνων του σχολείου, της επικοινωνίας (λεκτικής και μη) ανάμεσα στους μαθητές αλλά και στους εκπαιδευτικούς, καθώς και προγραμμάτων αξιολόγησης αλλά και πολλά άλλα. Για παράδειγμα, οι δάσκαλοι μπορεί να βοηθήσουν στο να μειωθεί το φαινόμενο με διάφορες μελέτες, αλλά και δραστηριότητες μέσα στο σχολείο.

Διαφορετικά Πιστεύω & Θρησκεία. Τα διάφορα προβλήματα που εμφανίζονται μέσα στο σημερινό σχολικό περιβάλλον έχουν να κάνουν και με θέματα θρησκείας. Κι αυτό είναι αναμενόμενο, ειδικά όταν πρόκειται για σχολεία που δέχονται πολλά προσφυγόπουλα από διάφορες χώρες, όπως Συρία, Αλβανία κ.λπ. Συνεπώς σήμερα το «νέο» σχολείο πρέπει να είναι προετοιμασμένο και οι εκπαιδευτικοί ιδιαίτερα ενημερωμένοι και καταρτισμένοι για να αντιμετωπίσουν μία τέτοια ανομοιογενή κατάσταση. Διαφορετικά μπορεί να προκύψουν άσχημες συνέπειες στο σχολικό περιβάλλον, κάτι που δεν προάγει τις αξίες του σχολείου. Η κατανόηση διαφορετικών θρησκειών πλέον είναι σημαντική και μέσα στο σχολείο οι επιμορφωτές πρέπει να διδάσκουν την οικουμενική αγωγή, την ειρήνη και την κατανόηση και αποδοχή άλλων δογμάτων. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό όχι μόνο για τον σημερινό πολίτη, που καλείται να ανταποκριθεί στις νέες προκλήσεις της κοινωνίας, αλλά και για τους μαθητές. Από τις πρώτες κιόλας σχολικές τάξεις οι μαθητές πρέπει να διδάσκονται τις θρησκευτικές έννοιες και παραδόσεις, που θα απομακρύνουν τους μαθητές από το δογματισμό. (Coleman *et al.*, 1997). Οι σημερινοί μαθητές καλούνται να έχουν αυτονομία, βούληση, να μπορούν να κρίνουν από μόνοι τους, αλλά το σημαντικότερο είναι να δέχονται τη διαφορετικότητα. Αλλιώς δεν θα μπορούν να συνυπάρχουν ευνοϊκά με άλλους μαθητές μέσα στο σχολικό περιβάλλον. Ο φανατισμός δεν μπορεί να προάγει τους θεσμούς και τις αξίες ενός δημοκρατικού σχολείου.

Είναι σημαντική λοιπόν η καλλιέργεια του πνεύματος των μαθητών, αλλά και να μαθαίνουν ότι έχουν ευθύνη πρώτα απέναντι στον εαυτό τους και έπειτα απέναντι στους άλλους. Ένας από τους βασικούς στόχους της αγωγής για τη διαφορετικότητα της θρησκείας στο σχολείο πρέπει να είναι η αυτονομία των μαθητών όσον αφορά το θέμα της θρησκείας. Όλα αυτά μπορούν να επιτευχθούν μέσα από τη σωστή ενημέρωση, τη βαθύτερη γνώση στην πίστη του μαθητή, αλλά και κάθε μαθητής να έχει την ικανότητα να κρίνει υπεύθυνα. Πρώτα όμως πρέπει να γνωρίζει για άλλες θρησκείες, να αναπτύσσει

ευρύ πνεύμα, ώστε να μπορεί να δέχεται το διαφορετικό στοιχείο. Αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να ενστερνιστεί μία άλλη θρησκεία, αλλά απλά να δέχεται ότι ο συμμαθητής του μπορεί να έχει την ελευθερία να πιστεύει σε διαφορετικά πράγματα. Οι εκπαιδευτές, αν είναι κατάλληλα καταρτισμένοι, μπορούν να υιοθετήσουν στην παράδοσή τους ανάλογα μαθήματα αγωγής. Για παράδειγμα, η σωστή εκπαίδευση σε θέματα θρησκείας δεν πρέπει μόνο να αφορά στις καθιερωμένες γνώσεις που τα παιδιά μπορούν να πάρουν και απλώς διαβάζοντας το σχολικό βιβλίο. Πρέπει να είναι μια πιο σύγχρονη μάθηση, όπου ο δάσκαλος να μπορεί να εντρυφήσει στους μαθητές το σεβασμό προς το διπλανό του, το σεβασμό στη διαφορετική θρησκεία που ασπάζονται για παράδειγμα τα προσφυγόπουλα.

Επίσης, και τα προσφυγόπουλα που εισάγονται στο ελληνικό σύστημα εκπαίδευσης πρέπει να δείχνουν σεβασμό, κατανόηση και να μην διαταράσσουν τη ζωή των διπλανών τους. Διότι έχουν έρθει σε μία διαφορετική κοινωνία από τη δική τους, με διαφορετικό τρόπο ζωής, άλλη θρησκεία, όπου τα παιδιά εδώ είναι ήδη εξοικειωμένα με τον δικό τους τρόπο ανάπτυξης και ζωής.

Τα προσφυγόπουλα βρίσκονται αρκετές φορές σε αμυντική ή δυσχερή θέση λόγω των φυλετικών διακρίσεων μέσα στο σχολικό περιβάλλον, αλλά και από τον κοινωνικό τους περίγυρο. Κατ' επέκταση, νιώθουν συναισθηματικά πιεσμένα και πολλές φορές εκδηλώνουν έντονα φαινόμενα φόβου, στρες και διαλέγουν την απομόνωση – κι αυτό διότι δεν έχουν και καμιά υποστήριξη. Έτσι, δεν καταφέρνουν ποτέ να ενταχθούν στο νέο σχολικό περιβάλλον τους και πολλές φορές δημιουργούν τις δικές τους ομάδες.

2.2. Σχολικοί παράγοντες

Υπάρχουν, όμως, τρόποι με τους οποίους η εκπαίδευση μπορεί να βοηθήσει αρκετά αποτελεσματικότερα την ομαλή ένταξη και εκπαίδευση των προσφυγόπουλων. Η σχολική ηγεσία, για παράδειγμα, με τις κατάλληλες μεθοδεύσεις, την ενίσχυση καταρτισμένου προσωπικού, την προώθηση ενός κλίματος αλληλοσεβασμού, αλλά και με τις απαραίτητες εκπαιδευτικές διαπολιτισμικές μεθόδους, μπορεί να συμβάλλει θετικά στη μείωση του προβλήματος. Βέβαια, δεν είναι εύκολο να γίνουν όλα αυτά, διότι η ομαλή ένταξη και εκπαίδευση προσφυγόπουλων στα ελληνικά σχολεία είναι περισσότερο από ποτέ μία πολύπλοκη υπόθεση. Χρειάζεται αφοσίωση, ενημέρωση, σεβασμό, αλληλοεκτίμηση και τους κατάλληλους χειρισμούς.

2.3. Σχετικές νομολογίες που κατοχυρώνουν προσφυγόπουλα

Στη χώρα μας ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια υπάρχει μία καινούργια τάξη πραγμάτων όσον αφορά τους πρόσφυγες, την υποδοχή τους στη χώρα μας, αλλά και με αρκετούς αλλοδαπούς μαθητές. Έτσι από το 1970 (στα μέσα περίπου της δεκαετίας) ξεκίνησε να δημιουργείται μία εκπαιδευτική πολιτική (Μάρκου, 1996). Αν και το πρόβλημα αυτό είναι ιδιαίτερα μεγάλο και έχει οξυνθεί ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, το ελληνικό κράτος είχε αρχίσει διάφορες μεθοδεύσεις για την ένταξη και εκπαίδευση αλλοδαπών μαθητών, θεσπίζοντας ανάλογους νόμους. Πιο συγκεκριμένα, διάφορα προγράμματα που είχαν ως στόχο τη διαπολιτισμική εκπαίδευση είχαν αρχίσει να εφαρμόζονται από το τέλος της δεκαετίας του 1980. Για παράδειγμα, από το τέλος της δεκαετίας του '80 είχαν αρχίσει να ιδρύονται τάξεις υποδοχής και ένταξης, καθώς τμήματα φροντιστηριακά στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη.

Πριν από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, είχε παρθεί η απόφαση για να γίνουν σχολεία για τους παλιννοστούντες, με το νόμο (Ν. 1865/89) και πιο συγκεκριμένα στο σχετικό άρθρο 7. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το σχολείο που δημιουργήθηκε στο δήμο Αχαρνών (στην περιοχή του Μενιδίου). Αυτή η σχολική μονάδα είχε ως στόχο τα παιδιά που ήρθαν στη χώρα μας και είχαν ως μητρική τους γλώσσα την αγγλική, να διδαχθούν τα ελληνικά και να μάθουν να χρησιμοποιούν και τον γραπτό και τον προφορικό λόγο σε αρκετά ικανοποιητικό επίπεδο. Τη δεκαετία εκείνη λειτουργούσαν ήδη στη χώρα μας ειδικές τάξεις υποδοχής των ξένων μαθητών, οι οποίες ήταν μέσα στα σχολεία. Παράλληλα, δημιουργήθηκαν και ειδικά ολιγομελή τμήματα υποβοήθησης (φροντιστηριακά μαθήματα), για να τα παρακολουθούν μαθητές που χρειαζόντουσαν περαιτέρω βοήθεια για να ανταπεξέλθουν στα μαθήματα της τάξεώς τους. Οι αλλοδαποί μαθητές έπρεπε να ενστερνιστούν πλήρως τους κανόνες της ελληνικής εκπαίδευσης, χωρίς καμία αναφορά στις ρίζες τους, κάτι που δεν είχε επιτυχές αποτέλεσμα. (Ασκούνη, 2002).

Μετά το 1995 έγινε μία νέα προσπάθεια για τους αλλοδαπούς μαθητές και την ένταξή τους στο ελληνικό σχολείο. Για πρώτη φορά οι μαθητές αυτοί αποτελούσαν ενεργά μέλη της κοινότητας του σχολείου και δεν ήταν απλά παθητικοί δέκτες. Έξι χρόνια αργότερα θεσπίστηκε ανάλογος νόμος για την δημιουργία διαπολιτισμικών σχολείων. (Νόμος 2413/199618). Ο νόμος αυτός είχε ως στόχο την ομαλή ένταξη των παλιννοστούντων μαθητών στο ελληνικό εκπαιδευτικό περιβάλλον, ανάλογο με αυτό που είχε εφαρμοστεί

και σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη και προωθεί τη διαπολιτισμική εκπαίδευση, όπως για παράδειγμα ιδρύθηκε ειδική γραμματεία για τους ομογενείς διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, καθώς και άλλοι φορείς. Έγιναν επίσης μία σειρά από άλλες ενέργειες, με στόχο την προώθηση της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης, όπως διανομή φυλλαδίων για ενημέρωση σχετικών θεμάτων, υλοποίηση κοινοτικών προγραμμάτων στήριξης, συγγραφή ανάλογων βιβλίων με σχετικά περιεχόμενα, επιμορφωτικά σεμινάρια και πολλά άλλα.

Αρκετά χρόνια αργότερα προέκυψε και το πρόβλημα με τους πρόσφυγες που ήταν ανήλικοι. Το 2005 με σχετικό νόμο θεσπίστηκαν τα ανάλογα δικαιώματα των ημεδαπών, δηλαδή ήταν υποχρεωμένα να εκλιπαρούν την ελάχιστη σχολική εκπαίδευση, όπως αυτή προβλέπεται από τους νόμους της ελληνικής πολιτείας, καθώς και είχαν ίσα δικαιώματα και πρόσβαση στις κοινότητες των σχολείων που φοιτούσαν. (Δαμανάκης, 1998). Δηλαδή, ίσχυαν και για τα παιδιά αυτά ανάλογες απαιτήσεις για τη φοίτησή τους, όπως για παράδειγμα για να εγγραφούν στο δημόσιο σχολείο έπρεπε να προσκομίσουν τα ανάλογα απαιτούμενα δικαιολογητικά, τα οποία ήταν αντίστοιχα με αυτά των ημεδαπών μαθητών στη χώρα μας.

Πέντε χρόνια αργότερα (2010), με ανάλογο νόμο θεσμοθετούνται από το ελληνικό κράτος οι Ζώνες Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (γνωστές και ως ΖΕΠ), με στόχο την ίση μεταχείριση των προσφυγόπουλων, αλλά και η ενίσχυσή τους με ανάλογα φροντιστηριακά μαθήματα για τη βελτίωση της γλώσσας και την καλύτερη κατανόηση της ύλης. Επίσης, δημιουργήθηκαν και τάξεις υποδοχής, αλλά και θερινά τμήματα για να βοηθηθούν οι μαθητές αυτοί και να μη μένουν πίσω στις παραδόσεις του σχολείου σε αντιστοιχία με τους μαθητές της χώρας μας. Πλέον, η ελληνική εκπαίδευση εστιάζεται στην εκπαίδευση όχι μόνο των Ελλήνων μαθητών, αλλά και των παλινοστούντων μαθητών, αλλά και αυτών που προέρχονται από ευάλωτα περιβάλλοντα. Επίσης, ο νόμος αυτός έχει ως στόχο όχι μόνο την ομαλή ένταξη των παραπάνω ομάδων στην εκπαίδευση, αλλά και την κατάρτιση των εκπαιδευτικών, την αξιολόγηση των μαθητών, την παρακολούθηση για τη σωστή εφαρμογή ανάλογων διαπολιτισμικών προγραμμάτων, της παρέμβασης όπου κρίνεται αναγκαίο, καθώς και πολλά άλλα.

Επιπλέον, στο άρθρο 51 του νομοσχεδίου αναφέρονται όλες οι σχετικές διατάξεις που αφορούν όσα παιδιά έρχονται στη χώρα μας και είναι ακόμη ανήλικα και την εκπαίδευσή τους. Από τη στιγμή που βρέθηκαν στη χώρα μας, είναι υποχρεωμένοι οι γονείς τους να τα γράφουν στο ελληνικό δημόσιο σχολείο μέσα σε τρεις περίπου μήνες

από την ημέρα που έφτασαν στην Ελλάδα. Η διαδικασία της εγγραφής τους στις ελληνικές τάξεις είναι ίδια με αυτή που ισχύει και για τα ελληνόπουλα. Σε αντίθετη περίπτωση, δηλαδή αν αρνηθεί κάποιος να ενταχθεί στο σχολικό περιβάλλον, αυτό είναι αντίθετο με το νόμο και κατά συνέπεια επιβάλλονται κυρώσεις στους γονείς τους. Πρέπει να σημειωθεί, επίσης, ότι σε αυτή την περίπτωση δεν υπάρχει αναφορά για τις περιπτώσεις εκείνες των ασυνόδευτων ανηλίκων στη χώρα μας. (<https://www.iefimerida.gr/ellada/ypohreotiki-i-foitisi-prosfygooylon-sta-sholeia>)

Στη χώρα μας, πλέον, αυτό το νέο είδος εκπαίδευσης αποτελεί μία καινούργια κατάσταση, την οποία πρέπει όλοι γύρω από το εκπαιδευτικό σύστημα να αποδεχθούν και να προσαρμοστούν, για να είναι το έργο όλων ευκολότερο. Το σύστημα αυτό χρησιμοποιεί νέες έννοιες και ορισμούς. Έτσι το σχολείο όπως το ξέραμε παλιά έχει αλλάξει και κατά συνέπεια, οι ρόλοι των ηγετών και των εκπαιδευτικών έχουν αλλάξει και αυτοί και όλοι πρέπει να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα. Κι αυτό κρίνεται απαραίτητο, ιδιαίτερα αν δε θέλουμε να δημιουργηθούν διάφορες άσχημες καταστάσεις, όπως αντιπάθειες, προβλήματα ρατσισμού και άλλα.

Το σχολείο έχει γίνει πολυπολιτισμικό και οι εκπαιδευτές καλούνται να διαχειριστούν μία τάξη με «διαφορετικούς» μαθητές. Υπάρχουν μαθητές που έχουν συνηθίσει σε έναν άλλο τρόπο ζωής στον τόπο τους, πιστεύουν σε άλλη θρησκεία, μιλούν άλλη γλώσσα, έχουν γαλουχηθεί σε ένα εντελώς διαφορετικό κοινωνικό, πολιτισμικό και εκπαιδευτικό περιβάλλον και όλα αυτά που έχουν τώρα να αντιμετωπίσουν τους φαίνονται εντελώς άγνωστα. Αυτό συμβαίνει ιδιαίτερα για μαθητές που έρχονται από χώρες όπως η Συρία, που έχουν εκδιωχθεί βιαίως, αλλά και έχουν μάθει να ανταποκρίνονται σε έναν άλλον τρόπο ζωής γενικότερα. Δεν έχουν να αντιμετωπίσουν δηλαδή μόνο τα θέματα του σχολείου, όπως η γλώσσα, οι νέοι συμμαθητές, οι διαφορές στο εκπαιδευτικό σύστημα, αλλά πρέπει να «γνωρίσουν» από την αρχή μία νέα πραγματικότητα, που πλέον θα είναι η ζωή τους. Οι διαφορές είναι πολλές και δεν γίνεται να τις υπερπηδήσουν από τη μια μέρα στην άλλη.

Χρειάζεται, πάνω απ' όλα, χρόνος, υπομονή, ανεκτικότητα και θέληση να εγκλιματιστούν στον καινούργιο τους χώρο. Ακόμη και το ντύσιμό τους διαφέρει, ο τρόπος που ζουν δεν έχει ομοιότητες με τον ευρωπαϊκό τρόπο ζωής.

Έτσι, όταν έρχονται εδώ καλούνται να αλλάξουν πολλά στις συνήθειές τους και στο πως έχουν μάθει να ζουν. Άλλωστε, το σχολείο λειτουργεί σε μία μικρή κοινωνία,

όπου οι μαθητές πρέπει να υπακούν στους κανονισμούς του και να φέρονται ανάλογα. Η συμπεριληπτική εκπαίδευση δεν αποτελεί μόνο ένα διαφορετικό τρόπο εκμάθησης μέσα στην τάξη, αλλά αποτελεί και μία γενικότερη κουλτούρα. Σημαίνει, επίσης, ότι «αγκαλιάζει» όλους τους μαθητές, οι οποίοι πρέπει να δρουν και να μαθαίνουν σε ένα περιβάλλον με γνώμονα το σεβασμό προς τους άλλους. Έτσι οι μαθητές πρέπει να μάθουν να ζουν μέσα σε έναν πλήθος με διαφορετική θρησκεία, ήθη και έθιμα, και θα πρέπει να δέχονται το διαφορετικό, να κατανοούν τον διαφορετικό τρόπο ζωής των συμμαθητών τους και να είναι ανοιχτοί.

Κεφάλαιο 3

3.1. Ευρωπαϊκή Ένωση: Ενσωμάτωση και εκπαίδευση των προσφυγόπουλων.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση σήμερα είναι εμφανής η ανάγκη για χάραξη μιας κοινής πολιτικής για ένα θετικό αποτέλεσμα στην επιμόρφωση των προσφυγόπουλων.

Σύμφωνα με τις διατάξεις της ΕΕ, στο συγκεκριμένο θέμα έχουν θεσπιστεί διάφοροι νόμοι για την προάσπιση αυτών των ατόμων, που έχουν αφήσει τις πατρίδες τους και πρέπει να εντρυφήσουν στους νόμους και τις ιδιαιτερότητες μιας νέας γι' αυτούς πραγματικότητας. Είναι δε φανερό από τις εκπαιδευτικές διαδικασίες που ακολουθούν κράτη-μέλη της ΕΕ ότι η ομαλότερη ένταξη σε μία «ξένη» κοινωνία ξεκινάει μέσα από τη σωστή εκπαίδευση, που γίνεται με συγκεκριμένες μεθόδους, έχει στόχους και συμβάλλει στην πρόοδο όλων των παιδιών, χωρίς διακρίσεις.

Συνεπώς, οι σχολικές μονάδες των κρατών της πρέπει να λειτουργούν με βάση την ίση μεταχείριση προς όλους, χωρίς διακρίσεις και αποκλεισμούς από το σχολείο, αλλά με σεβασμό στην ταυτότητα του πλησίον τους. Σήμερα, η ανάγκη ενσωμάτωσης των προσφυγόπουλων στα ευρωπαϊκά εκπαιδευτήρια προϋποθέτει να υπάρχουν συγκεκριμένοι νόμοι και ανάλογα μέτρα, που προασπίζουν τα δικαιώματά τους. Κι αυτό είναι απόλυτως απαραίτητο, για να μην δημιουργούνται παρεξηγήσεις ή άλλα προβλήματα, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια που οι ροές μεταναστών και των παιδιών τους αυξάνονται ραγδαία προς τα ευρωπαϊκά κράτη.

Οι χώρες που δέχονται τους πληθυσμούς αυτούς πρέπει να έχουν θεσπίσει μέτρα για την ομαλή ένταξή τους στην κοινωνία, την εκπαίδευση κ.λπ. Δημιουργούνται, πλέον, καινούργιες συνθήκες, στις οποίες το κάθε κράτος, αλλά και τα εκάστοτε εκπαιδευτικά ιδρύματα πρέπει να ανταποκριθούν με συνέπεια και επιτυχία. Μόνον έτσι θα μπορέσουν να μειωθούν οι κοινωνικές ανισότητες που αναμφίβολα δημιουργούνται όταν οι μαθητές στα ευρωπαϊκά σχολεία είναι ανομοιογενείς. Η ενσωμάτωση ξένων πληθυσμών είναι μια πολύπλοκη διαδικασία, γι' αυτό η ΕΕ σέβεται τα δικαιώματα όλων και προάγει ένα κλίμα ασφάλειας, ελευθερίας και δικαιοσύνης. Κι αυτό διότι οι ροές μεταναστών προκαλούν αλλαγές στην κοινωνία και ενδεχομένως σύγχυση και αναταράξεις, οπότε σχετικές διατάξεις για το θέμα μπορούν να βοηθήσουν. Η ενσωμάτωσή τους δεν είναι εύκολη υπόθεση, το αντίθετο θα λέγαμε, και η ένταξη των παιδιών στο εκπαιδευτικό σύστημα είναι ακόμη δυσκολότερη.

Για να υπάρξει συμβίωση χωρίς διακρίσεις και εντάσεις, η Ευρωπαϊκή Ένωση προωθεί συγκεκριμένες τομές στην εκπαίδευση, που ενισχύουν την αλληλεπίδραση, τη γλωσσομάθεια και την κινητικότητα των πολιτών μέσα σε αυτήν. Μέσα από την εκπαίδευση μπορούν να δημιουργηθούν, άλλωστε, οι κατάλληλες βάσεις για τη θετική στάση όλων των πολιτών, όπως πρακτικές αλληλεπίδρασης, κατανόηση και σεβασμός. Μία από τις βασικές πολιτικές, αλλά και προτεραιότητες στον τομέα της εκπαίδευσης πρέπει να είναι η ομαλή ένταξη των προσφυγόπουλων στη χώρα της υποδοχής τους.

Από το 2016, η ΕΕ έχει θεσμοθετήσει ειδικές διατάξεις που αφορούν την ένταξη προσφύγων σε χώρες-μέλη της, καθώς και ειδικές ρήτρες για την εκπαίδευση των παιδιών αυτών. Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης της πολιτικής της ΕΕ είναι η ίση μεταχείριση όλων των παιδιών στο εκπαιδευτικό σύστημα της εκάστοτε χώρας, χωρίς να γίνεται καμία διάκριση, χωρίς περιθωριοποιήσεις και χωρίς φυλετικές διακρίσεις. Έτσι κάθε κράτος πρέπει να προσφέρει τα ανάλογα κίνητρα για να ενταχθούν στο σύστημά της τα προσφυγόπουλα.

Επιπλέον, διάφοροι οργανισμοί, όπως για παράδειγμα η UNESCO, που λειτουργούν στον τομέα της παιδείας, προωθούν μεταρρυθμίσεις που έχουν ως σκοπό να συμβάλλουν ουσιαστικά και με θετικό τρόπο στις αρχές της διαπολιτισμικότητας.

Δηλαδή, γίνεται σημαντική προσπάθεια ώστε να καθιερωθεί μια σύγχρονη εκπαίδευση για όλους, που θα δίνει σε όλους ίσες ευκαιρίες, μια εκπαίδευση που θα είναι ανοιχτή στη διαφορετικότητα. Μερικοί από τους βασικούς στόχους της UNESCO, όσον αφορά στην εκπαίδευση είναι η συνεργασία, η ειρήνη, η ελευθερία, καθώς και η προάσπιση των δικαιωμάτων κάθε ανθρώπου, ανεξαρτήτως φυλής ή θρησκείας. Επίσης, η UNESCO έχει κάνει πολλές ενέργειες για την ίση μεταχείριση στην παιδεία, όπως για παράδειγμα, η έκθεσή της για «εκπαίδευση, μετανάστευση και εκτοπισμό». Σύμφωνα με στοιχεία του 2018, υπολογίζεται ότι από τα 7,4 εκατ. προσφυγόπουλα σε όλο τον κόσμο, περισσότερα από τα μισά παιδιά δεν λαμβάνουν ούτε τη στοιχειώδη εκπαίδευση. Γι' αυτό, όπως επισημάνθηκε και από υπεύθυνους διεθνών οργανισμών, δεν πρέπει κανένα προσφυγόπουλο να μένει πίσω στην εκπαίδευση. Επιπλέον, η συγκεκριμένη έκθεση θέτει ως προτεραιότητα την ανάγκη της ένταξης ατόμων, προσφυγόπουλων και των οικογενειών τους, οι οποίοι έχουν εκτοπιστεί βιαίως από τον τόπο καταγωγής τους. Σε αυτά τα παιδιά πρέπει να δοθεί απαραίτητως ουσιαστική εκπαίδευση, ισάξια με τα παιδιά

των κρατών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (https://www.unhcr.org/gr/10748-ekthesi_unesco.html)

Σήμερα είναι αναγκαία επιπλέον προγράμματα που θα έχουν ως στόχο την διαπολιτισμική εκπαίδευση, ώστε τα προσφυγόπουλα να μπορούν να έχουν την ανάλογη αποδοχή στη σχολική μονάδα τους, αλλά και στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Για να αντιμετωπίσει ουσιαστικά η Ευρωπαϊκή Ένωση την εισροή προσφυγόπουλων στην εκπαίδευση προωθεί τις αξίες της για μια εκπαίδευση χωρίς διακρίσεις και αποκλεισμούς. Για παράδειγμα, προάγει την ανοχή, αλληλεγγύη, δικαιοσύνη, την προστασία των παιδιών αυτών. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016). Πιο συγκεκριμένα, με τη Διακήρυξη του Παρισιού το 2015, οι αρμόδιοι υπουργοί των μελών της, εξήραν την ουσία της ομαλής ένταξης των παιδιών αυτών, καθώς και την άρση του βίαιου εξτρεμισμού. Έτσι ώστε τα εκπαιδευτικά ιδρύματα να εκπαιδεύουν αυριανούς υπεύθυνους πολίτες, με ανοιχτό μυαλό, οι οποίοι αργότερα θα μπορούν να δρουν σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες.

Πιο συγκεκριμένα για την προώθηση αυτής της κοινωνίας, μέσα από την εκπαίδευση όλοι οι νέοι πρέπει α) να αποκτήσουν κοινωνικές ικανότητες, δημοκρατικές αξίες, χωρίς διακρίσεις, να είναι ενεργοί πολίτες, β) να έχουν ευρύ και κριτικό πνεύμα, ώστε να αντιτάσσονται σε κάθε είδους περιθωριοποίηση, γ) να προωθούν τον διαπολιτισμικό διάλογο, δ) και την εκμάθηση των μειονοτικών πληθυσμών των χωρών – μελών της Ε.Ε. (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2015). Οι παραπάνω στόχοι είναι ιδιαίτερα σημαντικοί, γιατί προωθούν τη διαπολιτισμική εκπαίδευση, που σήμερα είναι περισσότερο αναγκαία από ποτέ. Κι αυτό λόγω της μεγάλης εισροής μεταναστών στις χώρες της Ευρώπης – λόγω της προσφυγικής κρίσης.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή από το 2016 και μετά στηρίζει όλες τις χώρες της στις προσπάθειες που κάνουν για να εντάξουν με τους κατάλληλους τρόπους, τις απαραίτητες νομολογίες και τα ανάλογα μέτρα τα προσφυγόπουλα στα δημόσια σχολεία τους. Η Επιτροπή έχει κάνει συγκεκριμένα σχέδια πάνω σε αυτόν τον τομέα, για να επιτυγχάνεται με επιτυχία η εισαγωγή των παιδιών μεταναστών στο εκάστοτε ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό σύστημα. Για παράδειγμα, μερικοί από τους βασικούς στόχους των σχεδίων της είναι οι παρακάτω:

-Ένταξη όσο γίνεται πιο γρήγορα των προσφυγόπουλων σε σχολεία γενικής εκπαίδευσης

-πρόληψη εκδηλώσεων ρατσισμού και περιθωριοποίησης

-προώθηση διαπολιτισμικού διαλόγου & επικοινωνίας μέσα στο σχολικό περιβάλλον

-δραστηριότητες που ενισχύουν το πνεύμα της διαπολιτισμικότητας

-αξιολόγηση προόδου και προσόντων των προσφυγόπουλων, έτσι ώστε να καταλαβαίνουν οι εκπαιδευτικοί αν οι μαθητές προσπαθούν

-κατάρτιση, ενημέρωση, πληροφοριακό υλικό, ανάλογα βιβλία

Παράλληλα, η Ε.Ε δημιουργεί ειδικά προγράμματα, αλλά και δίκτυα εκπαίδευσης για παιδιά μεταναστών, όπως είναι το SIRIUS. Το συγκεκριμένο δίκτυο δημιουργήθηκε το 2012 μέσα από διάφορες δραστηριότητες που εφαρμόζονται σε κράτη-μέλη αλλά και σε διεθνές επίπεδο, αλλά και με τη συνεργασία ειδικών επαγγελματιών της εκπαίδευσης, δημιουργεί προγράμματα ώστε να στηρίζει όσο το δυνατόν καλύτερα τη διαπολιτισμική εκπαίδευση.

3.2. Η Εκπαίδευση των προσφυγόπουλων σε χώρες της Ε.Ε.

Επίσης, χαρακτηριστικό παράδειγμα της προώθησης της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι το αναλυτικό πρόγραμμα. Είναι ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα, με όραμα και στόχους, το οποίο διαθέτει όλες τις απαραίτητες οδηγίες, σχολικούς εγκυκλίους, εγχειρίδια εκπαίδευση, καθώς και βιβλία για τους εκπαιδευτικούς. Το πρόγραμμα αυτό περιλαμβάνει επίσης και άλλα θέματα, όπως με ποιους τρόπους θα αξιολογούνται οι μαθητές και πώς θα βαθμολογούνται.

Ένα σημαντικό επίσης θέμα στον τομέα της εκπαίδευσης είναι τα ασυνόδευτα παιδιά που καταφθάνουν στις χώρες – μέλη της Ε.Ε. Έχουν θεσπιστεί μέτρα και για αυτές τις περιπτώσεις, καθώς πρόκειται για πολύ ευάλωτες ομάδες. Και γι' αυτά τα προσφυγόπουλα ισχύει η ίση μεταχείριση και το δικαίωμα στην εκπαίδευση, βέβαια κάθε κράτος έχει και τις δικές του διατάξεις όσον αφορά το θέμα της εκπαίδευσης.

Πρέπει να σημειωθεί ότι μερικές χώρες δεν ήταν προετοιμασμένες ώστε να δεχθούν τόσο μεγάλη προσέλευση προσφυγόπουλων – και πολύ περισσότερο ασυνόδευτων παιδιών- και έτσι βρέθηκαν προ εκπλήξεως, χωρίς να μπορούν να διαχειριστούν με τους κατάλληλους τρόπους αυτό το τόσο ευαίσθητο θέμα, που σήμερα ταλανίζει αρκετά ευρωπαϊκά κράτη, όπως η χώρα μας, αλλά και η Ιταλία, η Δανία και η Αυστρία. Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν κράτη που γνωρίζουν πώς πρέπει να αντιμετωπίσουν ένα τέτοιο ζήτημα, διότι είχαν αρκετούς ανήλικους πρόσφυγες, όπως για παράδειγμα η Ολλανδία, η Αγγλία και η Σουηδία, καθώς και η Γερμανία. (Rudiger, A. & Spencer, S., 2003).

Όσον αφορά τη Γερμανία, πρέπει να σημειώσουμε ότι το κράτος αυτό έχει αρκετή εμπειρία στην ενσωμάτωση προσφυγόπουλων στο εκπαιδευτικό της σύστημα, παιδιά τα οποία είχαν ψυχολογικά ή άλλα προβλήματα γιατί εκτοπίστηκαν από την πατρίδα τους. Στην περίπτωση αυτή, οι εκπαιδευτικοί είχαν την ικανότητα να προσαρμόζουν τη διδασκαλία τους ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες και τα χαρακτηριστικά των παιδιών κάθε τάξης. Στο Βέλγιο, τα προσφυγόπουλα, τοποθετούνται πρώτα σε ειδικές τάξεις υποδοχής, όπου εκεί μαθαίνουν βασικά στοιχεία, δηλαδή τη γλώσσα της χώρας, μέσα από ειδικά προσαρμοσμένα τμήματα, με ειδικό διδακτικό υλικό, ανάλογα βιβλία και σημειώσεις από τους εκπαιδευτικούς, για να μπορέσουν να προχωρήσουν γρήγορα και κατόπιν να ενταχθούν σταδιακά στα κανονικά σχολεία της χώρας. Στην Αυστρία, η εκπαίδευση για όλους (και για τους ντόπιους μαθητές και για τα προσφυγόπουλα) είναι υποχρεωτική και διαρκεί εννέα χρόνια. Η χώρα αυτή προωθεί κι αυτή ειδικά προγράμματα για την τα-

χεία ένταξή τους στα δημόσια σχολεία της, ώστε να έχουν ίσα δικαιώματα στην εκπαίδευση, χωρίς διακρίσεις, με τους Αυστριακούς μαθητές, αφού πρώτα περάσουν επιτυχώς από τις λεγόμενες «τάξεις-γέφυρες» (σταδιακή ένταξη στην κανονική τάξη). Αυτές οι τάξεις αποτελούν ένα στάδιο μετάβασης για να εισαχθούν σε κανονικές σχολικές μονάδες.

3.3. Μοντέλα διαχείρισης της πολυπολιτισμικότητας στα σχολεία.

Σε όλες τις χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπάρχουν διάφορα μοντέλα διαχείρισης στην εκπαίδευση. Είναι κατανοητό ότι κάθε χώρα έχει τα δικά της στοιχεία και διαμορφώνει τους κανόνες της πάνω σε αυτά. Όταν μία χώρα δέχεται αρκετούς πρόσφυγες και, κατά συνέπεια, προσφυγόπουλα στα σχολεία της, είναι φυσικό να πρέπει να κάνει κάποιες αναπροσαρμογές. Για παράδειγμα, πρέπει να θεσπιστούν κάποιοι ειδικοί νόμοι για την εισχώρηση των νέων ρευμάτων προσφύγων σε μία χώρα (πώς θα ενταχθούν, σε τι σχολεία θα φοιτήσουν, ποια είναι τα δικαιώματά τους κ.λπ). Έτσι, για να διαχειριστεί ένα κράτος την πολυπολιτισμικότητα στους κόλπους του, όπως για παράδειγμα στην εκπαίδευση, είναι καίρια ανάγκη να διαμορφωθούν μοντέλα, για την αντιμετώπιση τέτοιων θεμάτων και την ομαλή εισχώρησή τους στην κοινωνία και στην παιδεία. (Κεσίδου, 2008). Τέτοια μοντέλα είναι της ενσωμάτωσης, αφομοίωσης, της διαπολιτισμικότητας και αυτό εναντίον σε κάθε είδος ρατσισμού. Το πρώτο στόχευε να απαλειφθεί η διαφορετικότητα, ενισχύοντας την εθνική ταυτότητα του κράτους. Με βάση αυτό το μοντέλο, που αναπτύχθηκε κυρίως τη δεκαετία του 1960, η εκπαίδευση έχει συγκεκριμένο πλαίσιο, προωθεί την κουλτούρα της χώρας, απαλείφοντας καθετί διαφορετικό. Δηλαδή, η κύρια γλώσσα ήταν η διδασκαλία της γλώσσας του κράτους, χωρίς κάποια επισήμανση για πώς μπορεί να το διαχειριστούν αυτό τα προσφυγόπουλα.

Επιπλέον, σύμφωνα με αυτό το μοντέλο, όλοι οι μαθητές ανεξαιρέτως είχαν την υποχρέωση να σέβονται τους κανόνες του σχολείου που φοιτούσαν. Πρέπει να σημειωθεί ότι δεν ήταν ευνοϊκό για τα παιδιά των μεταναστών, γιατί είχε ως κύρια προτεραιότητα το κράτος και τους κανόνες που θεσπίζονταν για τους Έλληνες μαθητές. Έδινε ίσες ευκαιρίες σε όλους, όμως οι «νεοεισερχόμενοι» πρόσφυγες υστερούσαν πολύ στο θέμα της γλώσσας. Όπως ήταν φυσικό, δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις ενός σχολείου αφού δεν είχαν ούτε τις απαραίτητες γνώσεις της γλώσσας. Κατά συνέπεια, πολλές φορές τα παιδιά αυτά απομονώνονταν και έμεναν στο περιθώριο, κάτι που είχε μεγάλο αντίκτυπο και στις επιδόσεις τους στο σχολείο, αλλά και στην κοινωνική τους ζωή. (Ασκούνη, 2007).

Στις αρχές της επόμενης δεκαετίας, άρχισε να εφαρμόζεται το δεύτερο μοντέλο, αρχικά ως συμπληρωματικό στοιχείο του πρώτου μοντέλου. Κύριος στόχος τους ήταν η συνύπαρξη μαθητών με διαφορετικές κουλτούρες και οι μαθητές έπρεπε να σέβονται την καταγωγή των συμμαθητών τους, αλλά και να δέχονται τη διαφορετικότητα. Έτσι το

σχολείο εισήγαγε νέες έννοιες, με στόχο να υπάρχει κατανόηση, ανοχή και σεβασμός. Παρ' όλα αυτά, πρέπει να σημειωθεί ότι η διαφορετικότητα των προσφυγόπουλων γινόταν ανεκτή όταν δεν ερχόταν σε καμία αντίθεση με το κατεστημένο που επικρατούσε εδώ και δεν διατάρασσε τη κανονικότητα του σχολείου και κατ' επέκταση της κοινωνίας. (Γεωργογιάννης, 1997). Δηλαδή, υπερίσχυε κι εδώ ο πολιτισμός της χώρας στην οποία έχουν εγκατασταθεί οι πρόσφυγες με τις οικογένειες τους. Συνεπώς, όσοι εκδιώχθηκαν και βρέθηκαν ως πρόσφυγες στη χώρα μας, έπρεπε να δεχτούν τις αξίες που ίσχυαν στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Γενικότερα, αυτά τα δύο πρώτα μοντέλα είχαν ως κύρια βάση τον ελληνικό πολιτισμό και την κουλτούρα και τις αξίες που ίσχυαν στον τόπο, τα οποία τα προσφυγόπουλα και οι οικογένειές τους έπρεπε να αποδεχθούν και να πορευθούν με αυτά· και στο σχολείο και στην κοινωνία. Το τρίτο μοντέλο άρχισε να υλοποιείται από τα τέλη του 1970, το οποίο έφερε κάποιες αλλαγές στα δύο προηγούμενα: αλλαγές που αφορούσαν το χώρο της εκπαίδευσης, αλλά και της ομαλής συνύπαρξης σε αυτήν μαθητών με διαφορετική κουλτούρα, ήθη και έθιμα.

Η πολυπολιτισμικότητα ήταν το κύριο χαρακτηριστικό του, με σκοπό να βάλει ένα τέλος στους διαχωρισμούς, προκαταλήψεις και το ρατσισμό. (Μάρκου, 1996). Με αυτόν τον τρόπο θα γινόταν ομαλότερη η ένταξη προσφυγόπουλων στο ελληνικό σύστημα εκπαίδευσης, θα είχαν καλύτερες σχέσεις με τους γηγενείς συμμαθητές τους, θα μάθαιναν ευκολότερα τη γλώσσα, θα είχαν καλύτερες επιδόσεις στο σχολείο και γενικότερα θα μπορούσαν να συνυπάρχουν ομαλότερα. Ο κύριος στόχος για τη θέσπιση αυτού του μοντέλου ήταν η ομαλή συνύπαρξη όλων των μαθητών. (Γεωργογιάννης, 1997). Την επόμενη δεκαετία κυριάρχησε το μοντέλο που ήταν ενάντια στις προκαταλήψεις και ενάντια στον ρατσισμό, το οποίο για να μπορέσει να έχει θετικά αποτελέσματα, έγινε κατανοητό ότι έπρεπε να υπάρξουν σημαντικές μεταβολές τόσο στον χώρο της εκπαίδευσης όσο και στην κοινωνία. Κι αυτό διότι το πρόβλημα αυτό δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί μόνο μέσα από το σχολικό περιβάλλον και την εκμάθηση κάποιων εννοιών και μαθημάτων. Χρειάζεται μία σφαιρικότερη αντιμετώπιση του θέματος, για να εξαλειφθούν κάθε είδους διακρίσεις, έτσι ώστε τα παιδιά στο σχολείο να μην μειώνουν και περιθωριοποιούν συμμαθητές τους που έχουν διαφορετική θρησκεία, κουλτούρα ή έρχονται από μία ξένη χώρα.

Οι δομικές μεταβολές, πλέον, στην κοινωνία ήταν απαραίτητες, με στόχο να ε-

κλείψουν τυχόν στερεότυπα που μεταφέρονταν και στη σχολική μονάδα. Το επόμενο μοντέλο, που ήταν και το πιο δραστικό, είχε ως στόχο τη διαπολιτισμικότητα.

Το σχολείο και η κοινωνία άρχισε να διαμορφώνεται και να δέχεται το «ξένο» στοιχείο, γιατί υπήρχε η ανάλογη αγωγή: η διαπολιτισμική εκπαίδευση, η οποία είχε ως στόχο να σταματήσει τις παλιές αντιλήψεις περί περιθωριοποίησης οποιουδήποτε ξένου στοιχείου. Πλέον, η εκπαίδευση είχε προσανατολιστεί να δέχεται τη διαφορετικότητα. Σε αυτό οδήγησαν φυσικά πολλά γεγονότα. Κυρίως οι πολλές εισροές προσφύγων στη χώρα μας, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια. Οι ανάγκες του σχολείου αλλά και της κοινωνίας είχαν αλλάξει. Χρειαζόταν νέοι θεσμοί και νόμοι, που θα εστιάζουν στην ομαλότητα μιας πολυπολιτισμικής ομάδας, για να μπορεί το σχολείο για παράδειγμα να λειτουργεί με σεβασμό στις αξίες και να δίνει στους μαθητές τις γνώσεις που χρειάζονται. Οι μαθητές, πλέον, καλούνται να έχουν πιο ευρύ πνεύμα όσον αφορά τη διαφορετικότητα, να δέχονται το νέο, με σεβασμό και να καταλαβαίνουν την ισότητα των πολιτισμών. (Δαμανάκης, 1995). Επιπλέον, οι ίσες ευκαιρίες πρέπει να δίνονται σε όλους, ανεξαρτήτως χρώματος, θρησκείας, φύλου ή καταγωγής. Διαφορετικά, οι μαθητές που δεν ενστερνίζονται αυτές τις διαφορές και τις ιδιαιτερότητες των συμμαθητών τους, αλλά και άλλων παιδιών στο κοινωνικό τους περιβάλλον, μεγαλώνουν με λάθος ηθικές αξίες, περιφρονώντας το καθετί που είναι διαφορετικό από τη δική τους πραγματικότητα. Κάτι που θα έχει άσχημο αντίκτυπο και αργότερα στη μετέπειτα ζωή τους, αφού οι κοινωνίες πλέον αποκτούν σταδιακά άλλο χαρακτήρα. Στην εκπαίδευση, οι ίσες ευκαιρίες για όλους, στοχεύει να μειώσει ή και να εκλείψει τις κοινωνικές ανισότητες.

Κεφάλαιο 4

4.1. Μέθοδοι εκπαίδευσης σε διαπολιτισμικό σχολικό περιβάλλον.

Η μάθηση από την προσχολική ηλικία πρέπει πλέον να έχει ως βασικό της στόχο την ανάπτυξη του πνεύματος των παιδιών ώστε να δέχονται τα «νέα» στοιχεία στο σχολείο τους. Δηλαδή, τα παιδιά ακόμη και από το νηπιαγωγείο ή και πιο μικρά πρέπει να μάθουν σιγά-σιγά να δέχονται τη διαφορετικότητα. Αυτό μπορεί να γίνει με διάφορους τρόπους, όπως με παιχνίδια στην τάξη, με μιμήσεις, με ζωγραφιές και ό,τι άλλο επιλέξει ο εκάστοτε παιδαγωγός. Οι παιδαγωγοί - εκπαιδευτικοί πρέπει να δίνουν ιδιαίτερη προσοχή σε κάθε παιδί ξεχωριστά – γιατί κάθε άνθρωπος έχει ξεχωριστή προσωπικότητα και ιδιαίτερα σε αυτή την ηλικία (μέχρι τα 4-5 έτη), όπου τα μικρά παιδιά μαθαίνουν πολύ γρήγορα και διαμορφώνουν και τον χαρακτήρα τους. Ο εκπαιδευτικός, για να πετύχει τον σκοπό του χρησιμοποιεί διάφορες μεθόδους, όπως να οργανώνει για παράδειγμα ομαδικές δραστηριότητες. Πάντα όμως πρέπει να βασίζεται στις ανάγκες του κάθε παιδιού και να είναι πρόθυμος να καλύπτει τα κενά και να δίνει τις κατάλληλες λύσεις, βοηθώντας το σε κάθε βήμα.

Πρέπει πάντα ο εκπαιδευτικός να θυμάται ότι κάθε παιδί είναι μία μοναδική περίπτωση, που έχει αναπτυχθεί σε ένα ορισμένο κοινωνικό περιβάλλον, έχει μεγαλώσει με κάποιες αρχές, έχει αναπτύξει το δικό του χαρακτήρα και έτσι ο εκπαιδευτικός πρέπει να εφαρμόζει ιδιαίτερες στρατηγικές στις δραστηριότητες, ανάλογα με τις ανάγκες της τάξης του. Δηλαδή, να δίνει έμφαση στο πώς μπορούν να κινητοποιηθούν τα παιδιά και με ποιον τρόπο αντιλαμβάνονται αυτά τη διαφορετικότητα, αλλά και τον εαυτό τους μέσα σε ένα σύνθετο σχολικό περιβάλλον.

Τα τελευταία έτη, κυρίως μετά το 2015, ο αριθμός των νεοεισερχόμενων παιδιών στην προσχολική εκπαίδευση αυξήθηκε πολύ κι έτσι δημιουργήθηκε η ανάγκη για να ληφθούν νέα μέτρα από το κράτος. Κατά συνέπεια, η πολιτεία προέβη σε συγκεκριμένα μέτρα, όπου τα μικρά παιδιά, ηλικίας 0-6 ετών θα φιλοξενούνταν σε ειδικές δομές, όπου θα απασχολούνταν σε διάφορες δράσεις ανάλογα και με την ηλικία τους. Η ένταξη των παιδιών αυτών γίνεται σε αυτές τις δομές αρχικά, ώστε αργότερα να μπορέσουν να φοιτήσουν στο σχολείο· είναι αναφαίρετο δικαίωμα του ανθρώπου, το οποίο κατοχυρώνεται και με τα ανάλογα άρθρα του Συντάγματος (πιο συγκεκριμένα το άρθρο 16), αλλά και με το ανάλογο άρθρο για τα δικαιώματά του το οποίο εμπεριέχεται στη Διεθνή Σύμ-

βαση (άρθρο 28). Το κάθε κράτος έχει την υποχρέωση να παρέχει την κατάλληλη εκπαίδευση σε παιδιά κάθε ηλικίας και αυτό υπάρχει και σε άρθρα και διατάξεις του Συντάγματος.

Επιπλέον, η εκπαίδευση των παιδιών, που βρίσκονται στην ηλικία των 4 ως 5 ετών αρχικά έχει θεσπιστεί να δίνεται στις δομές φιλοξενίας, κι αυτό κυρίως διότι τα παιδιά αυτά δεν γίνεται να φεύγουν μακριά από τους γονείς τους. Μέσα στις δομές φιλοξενίας διοργανώνονται από αρμόδιους φορείς διάφορα προγράμματα, που απευθύνονται κυρίως στα νήπια, για να απασχολούνται δημιουργικά μέσα στον χρόνο εκμάθησης. Πρέπει να σημειωθεί ότι τα περισσότερα από αυτά τα κέντρα υποδοχής για τους μικρούς μαθητές, σύμφωνα με το κράτος, λειτουργούν με 10 έως 20 μαθητές η κάθε τάξη. Οι μονάδες αυτές λειτουργούν καθημερινά για τα προσφυγόπουλα από τις 8.15 το πρωί έως τη 1.00 το μεσημέρι. Σε αυτή τη διάρκεια, τα παιδιά αυτά παρακολουθούν προγράμματα εκμάθησης ανάλογα με την ηλικία τους. Για παράδειγμα, τα παιδιά 4 και 5 ετών κάνουν και μαθήματα της ελληνικής γλώσσας.

Πιο συγκεκριμένα, η προσχολική αγωγή για παιδιά μεταξύ 2-4 ετών βασίζεται σε ένα σύστημα για την πολύπλευρη ανάπτυξη του παιδιού, κυρίως σε γλωσσικές, επικοινωνιακές και γνωστικές δεξιότητες, ώστε να ενταχθούν αργότερα ομαλά στην κανονική εκπαίδευση. Στόχος, άλλωστε, των μονάδων αυτών είναι τα παιδιά αυτά να αρχίσουν να μαθαίνουν την ελληνική γλώσσα, αλλά και να αποκτούν βασικές δεξιότητες με σκοπό την ένταξή τους στην ευρύτερη κοινωνία. Επίσης, αρχίζουν να μαθαίνουν λέξεις και έννοιες μέσα από το παιχνίδι. Για την εκπαίδευσή τους στη χώρα μας υπάρχουν οι Ζώνες Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΖΕΠ), που εισήχθησαν με ανάλογο νόμο το 2010 (νόμος 3848). Σύμφωνα με αυτόν, τα προσφυγόπουλα και στα πρώτα χρόνια της εκπαίδευσης έχουν ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση μέσω διαφόρων προγραμμάτων για τη μάθηση και την επίδοσή τους, όπως τα ειδικά τμήματα για να βελτιώσουν το επίπεδο της ελληνικής γλώσσας. Σύμφωνα με το Νόμο 4415 (που θεσπίστηκε το 2016 και πιο συγκεκριμένα με το άρθρο 38, που αναφέρεται στις δομές εκπαίδευσης), εφαρμόζεται στις δομές αυτές πρόγραμμα εκμάθησης στα προσφυγόπουλα, το οποίο διαρκεί 4 ώρες την ημέρα. Έτσι τα προσφυγόπουλα, από τις μονάδες ένταξης, και σε μικρή ηλικία μαθαίνουν μέσα από διάφορες δραστηριότητες να έρχονται σε επαφή με το νέο τους περιβάλλον (νέα γλώσσα, κουλτούρα, θρησκεία, άνθρωποι). Με αυτόν τον τρόπο θα μπορούν αργότερα να περάσουν και πιο εύκολα στο επόμενο σκαλί της εκπαίδευσης που είναι το νηπιαγωγείο,

όπου εκεί θα φοιτούν μαζί με τα ελληνόπουλα. Θα πρέπει να αναφέρουμε επίσης ότι και τα ελληνόπουλα πρέπει να μάθουν να δέχονται το διαφορετικό στοιχείο. Κι αυτό πρέπει να αρχίσει από τους βρεφονηπιακούς σταθμούς, όπου σιγά-σιγά μέσω διαφόρων δραστηριοτήτων ώστε να φτάσουν στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση θα μαθαίνουν να σέβονται τους «διαφορετικούς» συμμαθητές τους. Τα παιδιά αυτά είναι ακόμη πολύ μικρά, καλό θα ήταν να μην απομακρύνονταν από τους γονείς τους, αν και τελικά αυτό είναι δύσκολο έργο. Κι αυτό διότι χρειάζονται ειδικοί χώροι, θρανία, καθίσματα κλπ. Μέχρι στιγμής αυτό δεν λειτούργησε. Επίσης, προβλεπόταν στις αίθουσες των νηπιαγωγείων να είχαν επαφή με τη γλώσσα και οι μητέρες των νηπίων, ώστε αργότερα να μπορούσαν να τα καθοδηγήσουν.

4.2. Η ανάγκη της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών.

Οι εκπαιδευτικοί σήμερα έχουν να διαδραματίσουν έναν πολύ πιο σύνθετο ρόλο στην εκπαίδευση απ' ό,τι στα παλιότερα χρόνια. Τα δεδομένα έχουν αλλάξει και οι νέες συνθήκες που έχουν δημιουργηθεί απαιτούν καινούργιες μεθόδους εκμάθησης και εκσυγχρονισμό. Οι σημερινοί δάσκαλοι και παιδαγωγοί πρέπει όχι μόνο να είναι πλήρως καταρτισμένοι και ενημερωμένοι, αλλά να είναι και ικανοί ώστε να ανταπεξέλθουν με επιτυχία στο έργο τους διδάσκοντας σε ένα πολύ πολιτισμικό εκπαιδευτικό περιβάλλον. Κι αυτό διότι πρέπει να είναι έτοιμοι και επαγγελματικά, αλλά και ψυχολογικά για να διδάξουν σε ανομοιογενείς τάξεις, να ανταπεξέλθουν σε καινούργια προβλήματα, όπως είναι οι διαφορετικές θρησκείες κλπ.

Σήμερα υπάρχουν πολλά επιμορφωτικά προγράμματα και σεμινάρια, που απευθύνονται σε εκπαιδευτικούς, στοχεύοντας στην ενίσχυση της διαπολιτισμικής αγωγής στην τάξη. Πρέπει να σημειωθεί ότι η Ε.Ε. από το 1997 και έπειτα προωθεί με κάθε τρόπο την ενδυνάμωση και εκπαίδευση πάνω σε σχετικά θέματα με τη διαπολιτισμική αγωγή. (ΕΕ, Επιτροπή Περιφερειών, 1997). Σύμφωνα με την UNESCO, η εκπαίδευση που έχει ως στόχο να συμπεριλάβει και τα προσφυγόπουλα πρέπει να λειτουργεί με συγκεκριμένα προγράμματα, υλικά, μεθόδους και να δίνει την ευκαιρία στα παιδιά του σχολείου να αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους.

Σε αυτές τις περιπτώσεις δεν αρκούν οι γνώσεις που λαμβάνουν οι εκπαιδευτικοί στις διάφορες σχολές που αποφοιτούν, όπως είναι οι παιδαγωγικές. Εκεί βέβαια λαμβάνουν τις κατάλληλες γνώσεις που απαιτείται για να αποφοιτήσουν και να λάβουν το πτυχίο τους. Η αναγκαιότητα για εμπλουτισμό των γνώσεών τους στο αντικείμενό τους είναι παραπάνω από απαραίτητη. Κι αυτό διότι τα δεδομένα στο χώρο της εκπαίδευσης έχουν αλλάξει και το σχολείο αλλά και η κοινωνία καλούνται να διαμορφώσουν κάποιους κανόνες. Πλέον, οι τάξεις είναι πολυπολιτισμικές και υπάρχουν και οι τάξεις υποδοχής, πριν τα παιδιά μεταφερθούν στο κανονικό σχολείο. Οι καταρτισμένοι εκπαιδευτές πρέπει να ξέρουν πώς να φερθούν μέσα σε αυτό το νέο περιβάλλον του σχολείου όπως έχει διαμορφωθεί τα τελευταία χρόνια. Χαρακτηριστικά, οι δάσκαλοι στις δομές ένταξης για τα πολύ μικρά παιδιά χρησιμοποιούν και διάφορες δράσεις για να τους μάθουν ελληνικά.

Οι περαιτέρω γνώσεις διαφόρων μοντέλων της εκπαίδευσης που έχει ως στόχο τη διαπολιτισμική αγωγή έχει μεγάλη σημασία. Αυτό μπορεί να γίνει με ειδικά σεμινάρια

που έχουν ως στόχο τη Διαπολιτισμική Αγωγή. Μέσα από αυτά οι εκπαιδευτικοί του σήμερα μπορούν πέρα από τις καθιερωμένες γνώσεις τους και την παιδεία, αλλά και πέρα από το πτυχία τους από τη σχολή τους, μπορούν να επιμορφωθούν περισσότερο στο αντικείμενό τους, αλλά και να μάθουν καινούργια είδη διδασκαλίας, αλλά και νέους τρόπους για να προσεγγίζουν καλύτερα τα νέα δεδομένα που υπάρχουν σήμερα στα σχολεία. Τα οποία έχουν πάρει μία νέα μορφή: έχουν μαθητές με αρκετά διαφορετικά στοιχεία, όχι μόνο όσον αφορά στη γλώσσα, αλλά και στη θρησκεία, στην ταυτότητα, στον τόπο καταγωγής, στα ήθη και έθιμα, στην κουλτούρα, στον τρόπο εκπαίδευσης και τόσα άλλα.

Όσοι εκπαιδευτικοί ενδιαφέρονται μπορούν επίσης να δηλώσουν να λάβουν μέρος σε κάποια από τα επιμορφωτικά προγράμματα που διοργανώνονται σε τακτά χρονικά διαστήματα από την Πολιτεία. Για παράδειγμα, υπάρχουν σήμερα αρκετά προγράμματα, που αφορούν την εκπαίδευση της πολυπολιτισμικότητας και των ανάλογων θεμάτων που προκύπτουν. Πρέπει να σημειωθεί ότι αυτά τα προγράμματα μπορούν να προσφέρουν πολλές επιπλέον γνώσεις στους σημερινούς εκπαιδευτικούς, ώστε να είναι ικανοί να μπορούν να τα βγάλουν πέρα μέσα σε ένα διαπολιτισμικό περιβάλλον. Πολύ δε περισσότερο μπορούν να λάβουν όλες τις απαραίτητες επιπλέον γνώσεις που δεν έχουν ειδικευθεί στο Πανεπιστήμιο.

Με την ολοκλήρωση ανάλογων προγραμμάτων, οι επιμορφούμενοι μαθαίνουν για τι μεθοδολογία να ακολουθούν στην τάξη, πώς να αντιμετωπίζουν πρακτικά θέματα που προκύπτουν μέσα στο σχολείο και στα οποία καλούνται να δώσουν λύσεις, με ποιον τρόπο να διαχειριστούν προβλήματα ρατσισμού, περιθωριοποίησης, αλλά και πώς να μην αποκλείουν κανένα μαθητή. Παράλληλα, μαθαίνουν πώς να προάγουν τη συνεργατικότητα, την αλληλεγγύη, την ευαισθητοποίηση όλων των μαθητών που φοιτούν στο ίδιο σχολικό περιβάλλον.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο ρόλος πλέον των εκπαιδευτικών δεν είναι απλός, όπως τα παλιότερα χρόνια. Τώρα οι εκπαιδευτικοί έχουν ένα σύνθετο έργο μπροστά τους, το οποίο πρέπει να εκπονήσουν μέσα στην τάξη, στις δομές ένταξης, αλλά και στο ευρύτερο σχολικό περιβάλλον. Επειδή η ανάγκη επιμόρφωσης όλων των εκπαιδευτικών είναι ένα καίριο θέμα, η Πολιτεία έχει μεριμνήσει ώστε οι σημερινοί εκπαιδευτικοί να μην μείνουν πίσω προσκολλημένοι στους παλιούς τρόπους διδασκαλίας και τα στερεότυπα μιας άλλης εποχής. Γι' αυτό και έχει θεσπίσει ανάλογα νομοσχέδια, για να ρυθμίσει όλες αυτές

τις νέες καταστάσεις που διαμορφώνονται στην εκπαίδευση. Με αυτόν τον τρόπο στοχεύει οι εκπαιδευτικοί να αποκτήσουν τα κατάλληλα προσόντα, αλλά και να είναι άρτια καταρτισμένοι και θα προσλαμβάνονται από τα ανάλογα σχολεία που έχουν ανάγκες. Πρέπει να σημειωθεί επίσης ότι και οι εκπαιδευτικοί χρειάζονται στήριξη από το ελληνικό κράτος σε πολλά επίπεδα, όπως για παράδειγμα το μαθησιακό, το ψυχολογικό, καθώς και το επιστημονικό.

Μέσα από ένα τέτοιο πρόγραμμα, οι εκπαιδευτικοί μπορούν να διδαχθούν τις βασικές αξίες που διέπουν το νέο αυτό είδος εκπαίδευσης, καθώς και να μάθουν πώς να προσεγγίζουν τις διάφορες περιπτώσεις, αλλά και με ποιους τρόπους να κάνουν τη γνώση κατανοητή μέσα στην τάξη (κυρίως στις νηπιακές ηλικίες). Επίσης, μέσα από τα προγράμματα αυτά μπορούν να μάθουν διάφορα μοντέλα διδασκαλίας που μπορούν να εφαρμόσουν μέσα στην τάξη, όπως και να πάρουν και μαθήματα ψυχολογίας. Επιπλέον, μελετώνται τα χαρακτηριστικά που πρέπει να έχει σήμερα ένας άρτια καταρτισμένος δάσκαλος. Πιο συγκεκριμένα, κάποια από τα μαθήματα στα οποία διδάσκονται σε αυτό το πρόγραμμα είναι μοντέλα διαχείρισης, αρχές και κανόνες της εκπαίδευσης με πολιτισμικά στοιχεία. Στο τέλος αυτών των προγράμματος δίδεται και βεβαίωση παρακολούθησης.

https://elearningekpa.gr/courses/diapolitismiki-ekpaideusi-theoritikes-kai-biomatikes-proseggiseis?gclid=Cj0KCQiA7OnxBRCNARIsAIW53B-g4v87gE2bmoo7aI2zrAuDjYHZQkMHU9jsWfCxuB3JY3HQ2k0ahhoaAgSaEALw_wcB

Υπάρχουν επίσης αρκετές διαδικτυακές πλατφόρμες και ιστοσελίδες, που αφορούν την εκπαίδευση και δίνουν την ευκαιρία σε εκπαιδευτικούς (από διάφορες βαθμίδες) που ενδιαφέρονται να τις επισκεφθούν, να ενημερωθούν, αλλά και να αναπτύξουν τις γνώσεις τους διαβάζοντας θέματα που τους ενδιαφέρουν πάνω στο αντικείμενό τους.

Μια διαδικτυακή κοινότητα είναι το e-Twinning (ευρωπαϊκή πλατφόρμα), η οποία συνδέει σχολεία μεταξύ τους, που βρίσκονται μέσα στην ευρωπαϊκή κοινότητα, έτσι ώστε οι εκπαιδευτές και οι ηγέτες του κάθε σχολείου να ακούν και να λένε τις γνώμες τους πάνω στις εμπειρίες τους, αλλά και να δέχονται τις συμβουλές άλλων εκπαιδευτών από μία άλλη χώρα. Έτσι ενημερώνονται, εμπλουτίζουν τις γνώσεις τους, αλλά και μαθαίνουν πώς αντιμετωπίζουν το συγκεκριμένο πρόβλημα της διαπολιτισμικότητας συνάδελφοί τους σε διάφορα σχολεία στην Ευρώπη. Έτσι δίνουν και συμβουλές ο ένας στον άλλον ή μπορούν να ακούνε μία άλλη εκδοχή που μπορεί να τους βοηθήσει στο δικό τους έργο στην τάξη. Επίσης, η διαδικτυακή πλατφόρμα Sirius (που άρχισε να λειτουργεί

το 2012, σε 13 ευρωπαϊκές χώρες), η οποία έχει ως στόχο να μικρύνει τις διαφορές στη μάθηση που χωρίζει τα προσφυγόπουλα από τους ντόπιους μαθητές κάθε χώρας. Πιο συγκεκριμένα, το δίκτυο αυτό αποσκοπεί στην ανταλλαγή απόψεων μεταξύ εκπαιδευτικών ή ερευνητών πάνω σε συναφή θέματα διαπολιτισμικότητας. Όπως πώς να αντιμετωπίζουν οι δάσκαλοι μια τάξη που έχει μαθητές που προέρχονται από εμπόλεμες χώρες, με διαφορετική κουλτούρα, θρησκεία, ταυτότητα κλπ. Πρέπει να σημειωθεί ότι αυτή η πλατφόρμα σχεδιάστηκε ειδικά για να δημιουργήσει μία δυναμική ευρωπαϊκή κοινότητα από εκπαιδευτικούς που θέλουν να καταρτιστούν περισσότερο πάνω σε θέματα διαπολιτισμικής αγωγής. Στην πλατφόρμα αυτή γίνεται λόγος και για πολλά άλλα θέματα που αφορούν σήμερα τους εκπαιδευτικούς, όπως υποστήριξη φοίτησης, επαγγελματική επάρκεια, αξίες σύγχρονων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. <http://www.sirius-migrationeducation.org/wp-content/uploads/2018/10/2012-3-1.10 - Report-Professional-Capacity-in-Greek.pdf>

Συμπεράσματα

Το εκπαιδευτικό σύστημα στη χώρα μας, αν και τα τελευταία χρόνια, εκσυγχρονίζεται και θεσμοθετούνται και ανάλογοι νόμοι για την μάθηση προσφυγόπουλων, δεν είναι εντελώς έτοιμο γι' αυτές τις αλλαγές. Κι αυτό διότι η διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι ένα πολύ σύνθετο φαινόμενο και δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί μόνο με μερικούς νέους νόμους. Η ελληνική κοινωνία, τα παιδιά στο σχολικό τους περιβάλλον, οι εκπαιδευτικοί δεν έχουν προετοιμαστεί καταλλήλως, διότι χρειάζεται να γίνουν πολλά: να αλλάξουν δομές, να γίνει καλύτερη κατάρτιση εκπαιδευτικών, ακόμη και οι πολίτες και οι μαθητές πρέπει να συνηθίσουν σε έναν άλλο τρόπο σκέψης· να δέχονται τη διαφορετικότητα. Διότι έχουν συνηθίσει να ζουν σε έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής χρειάζονται μία ιδιαίτερη αντιμετώπιση για να δεχθούν διαφορετικά στοιχεία, που μπορεί να ταλανίζουν την οικεία καθημερινότητά τους.

Η παρουσία νεοεισερχόμενων μαθητών μέσα στην τάξη, οι οποίοι έχουν έρθει από χώρες με προβλήματα (είτε από χώρες που έχουν πόλεμο είτε εκδιώχθηκαν βιαιώς ή για κάποιον άλλο λόγο) έχουν εκτός από το πρόβλημα να συνηθίσουν σε ένα νέο περιβάλλον εκπαίδευσης και κοινωνίας, να αντιμετωπίσουν και πολλά ψυχολογικά προβλήματα (π.χ., φόβο, απώλεια, ρατσισμό). Με λίγα λόγια, η παρουσία τους στην ελληνική τάξη είναι μία δύσκολη ένταξη. Δεν σημαίνει μόνο ότι τα προσφυγόπουλα πρέπει να μάθουν να μιλούν και να γράφουν μία ξένη γι' αυτά γλώσσα, ώστε να μπορούν να καταλαβαίνουν όλα τα μαθήματα. Πολλοί από αυτούς τους μαθητές, επιπλέον, έχουν απομακρυνθεί για πολύ καιρό από το σχολικό τους περιβάλλον και έχουν ζήσει δύσκολες καταστάσεις (π.χ., εκτοπισμού, προβλήματα που έζησαν μέχρι να φτάσουν εδώ, ή μπορεί να έχουν αφήσει πίσω συγγενείς) και η ένταξή τους είναι πολύ δύσκολη. Αντιμετωπίζουν επίσης προβλήματα απομόνωσης, γίνονται παρεξηγήσεις μεταξύ των συμμαθητών και φυσικά δεν είναι λίγες και οι περιπτώσεις απόρριψης σε μία εκπαιδευτική μονάδα. Το σχολείο, σε αυτές τις περιπτώσεις, πρέπει να παρέχει σε αυτά τα παιδιά εκτός από διδακτική ύλη και υποστήριξη (κυρίως ψυχολογική). Μπορεί, για παράδειγμα, να υπάρχουν ψυχολόγοι στις σχολικές μονάδες, οι οποίοι θα μπορούν να δίνουν κάποιες επιπλέον συμβουλές σε αυτά τα παιδιά, ώστε να μπορούν να αντεπεξέρχονται καλύτερα στο σχολείο, αλλά και στη συναναστροφή τους με τα άλλα παιδιά. (Παπανικολάου, 2014).

Επιπλέον, οι εκπαιδευτές, εκτός από ιδιαίτερα καταρτισμένοι και γνώστες του

αντικειμένου, πρέπει να είναι σε θέση να διαχειριστούν και διάφορα προβλήματα που προκύπτουν συνήθως σε μία διαπολιτισμική τάξη. Φυσικά το πρώτο πρόβλημά τους είναι πώς θα μεταδώσουν τη γνώση σε μία σχολική τάξη που πολλά από τα προσφυγόπουλα δεν γνωρίζουν ή γνωρίζουν ελάχιστα την ελληνική γλώσσα. Έτσι, επειδή τα προσφυγόπουλα δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν όλα αυτά τα προβλήματα, πολλές φορές προτιμούν να απομονωθούν. Δεν είναι λίγες οι φορές, επίσης, που παραιτούνται και δεν έχουν καμία διάθεση για μάθηση. Γι' αυτό πρέπει να δίνεται η δυνατότητα σε αυτά τα παιδιά να εξοικειωθούν με το υπάρχον σύστημα της χώρας, τη νοοτροπία, για να αποφευχθούν και πολιτισμικές παρεξηγήσεις.

Για να ενταχθούν ισότιμα τα προσφυγόπουλα σήμερα σε μία τάξη ελληνικού σχολείου, θα πρέπει και με νόμους αλλά και με το περιβάλλον του σχολείου να υπάρχει καταρχήν ίση μεταχείριση. Επιπλέον, οι δάσκαλοι πρέπει να έχουν τις κατάλληλες γνώσεις, να είναι πιο καταρτισμένοι και γι' αυτό πρέπει να μεριμνήσει και η πολιτεία. Δηλαδή, όπως οι δάσκαλοι φέρονται και αντιμετωπίζουν τους Έλληνες μαθητές, έτσι πρέπει να κάνουν και με τα παιδιά αυτά. Μόνον έτσι ίσως καταφέρουν τα παιδιά αυτά να βρουν τις ισορροπίες τους, να αποκτήσουν γνώσεις και να ενταχθούν αργότερα και στην ευρύτερη κοινωνία της χώρας μας. (Χατζηχρήστου κ.ά., 2013).

Το σημερινό σχολείο αλλάζει μορφή. Κι αυτό γιατί το απαιτούν οι καταστάσεις που διαμορφώνονται και τα νέα δεδομένα. Χρειάζεται λοιπόν να εκσυγχρονιστεί και να είναι «ανοιχτό» στο διαφορετικό στοιχείο. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να δρουν και ως διαμεσολαβητές με τα προσφυγόπουλα αλλά και να έχουν ευρύ πνεύμα στη διαφορετικότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Ασκούνη, Ν. (2007). *Κοινωνικές ανισότητες στο σχολείο: κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο της εκπαίδευσης*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Γεωργογιάννης, Π. (2009). *Διαπολιτισμική Κοινωνική Ψυχολογία. Βηματισμοί για μια Αλλαγή στην Εκπαίδευση*. Πάτρα: Αυτοέκδοση

Γκότοβος, Ε. Αθανάσιος (2002). *Εκπαίδευση και Ετερότητα. Ζητήματα διαπολιτισμικής παιδαγωγικής*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Δαμανάκης, Μ. (1997). *Η Εκπαίδευση των Παλιννοστούντων και Αλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg

Δαμανάκης, Μ. (2002). *Η εκπαίδευση των αλλοδαπών και παλιννοστούντων μαθητών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Gutenberg

Δασκαλάκης, Δ. (2009). *Εισαγωγή στη Σύγχρονη Κοινωνιολογία*. Αθήνα, Παπαζήση

Κανακίδου, Ε. & Παπαγιάννη, Β. (1998). *Διαπολιτισμική Αγωγή*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά γράμματα

Κεσίδου, Α. & Παπαδοπούλου, Β. (2008), *Η διαπολιτισμική διάσταση στη βασική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών: αναγκαιότητα και εφαρμογές, υπό δημοσίευση στο: Παιδαγωγική Επιθεώρηση*.

Μάρκου, Ε. (2010). *Διαδικασίες Θεσμικής Διάκρισης και Σχολικές Δομές: η θέση του σχολικού διευθυντή σε πολυπολιτισμικά και διαπολιτισμικά σχολεία*. Στο Γεωργογιάννης, Π. και Μπάρος, Β. (επιμ.), *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση – Μετανάστευση – Διαχείριση Συγκρούσεων και Παιδαγωγική της Δημοκρατίας*. Πανεπιστήμιο Πάτρας, σελ. 541

Παπανικολάου, Ν. (2014). *Η Σχολική Επίδοση των Αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα*. Στο: Δ., Δασκαλάκης (επιμ.). *Ζητήματα κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης*. Αθήνα: Διάδραση, 161 – 188

Φραγκουδάκη, Α. (1985). *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση

Χατζηχρήστου, Χ. & Γιαβρίμης, Π. & Λαμπροπούλου, Α. (2013). *Διαπολιτισμικές Διαδρομές*, σελ. 222 - 223

Ξενόγλωσση

Berry, J., W. (1997). *Lead Article. Immigration, Acculturation, and adaption*. Applied Psychology: An International Review, p. 25 – 15.

Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (1997). *Self efficacy and parenting quality: Findings and future applications*. Developmental Review, p. 47 -71.

Rudiger, A. & Spencer, S. (2003). *Social Integration of Migrants and Ethnic Minorities. Policies Combat Discrimination*. p. 40 - 43